

Η "ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑ,, Η "ΧΕΙΡΟΘΕΣΙΑ,, ΤΩΝ ΔΙΑΚΟΝΙΣΣΩΝ

ΥΠΟ

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἐν τῷ ὑπὸ τῆς «Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» κατὰ τὸ ἔτος 1949 ἐκδοθέντι βιβλίῳ ἡμῶν «Ἡρώιδες τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης (Αἱ διακόνισσαι διὰ τῶν αἰώνων)», ἀποβλέποντες εἰς τὸ νὰ παρουσιάσωμεν μίαν συνοπτικὴν εἰκόνα τῆς καθ' ὅλου χριστιανικῆς γυναικείας διακονίας, παρεθεωρήσαμεν πλεῖστα σημεῖα τοῦ πηγαίου ὕλικου, μὴ ἀνταποκρινόμενα εἰς τὸν εἰδικὸν σκοπὸν, δι' ὃν τὸ βιβλίον τοῦτο ἐγράφη, ἐπιφυλαχθέντες, ὅπως λάβωμεν ταῦτα ὑπ' ὄψει ἐν ἑτέρᾳ τινὶ μελέτῃ. Ἐν τῇ παρουσίᾳ διατριβῆς, ἥτις ἀποτελεῖ ἐπέκτασιν, συμπλήρωσιν καὶ ὀλοκλήρωσιν σχετικῶν παραγράφων τοῦ βιβλίου τούτου, προσπαθοῦμεν νὰ ἐξετάσωμεν κατὰ τρόπον συστηματικὸν πᾶν ὅ,τι ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπὸ τῶν πηγῶν μνημονευομένην «χειροτονίαν» ἢ «χειροθεσίαν» τῶν διακονισσῶν, ἥτις κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν ἦτο ἡ ἐμψυχοῦσα αὐτὸν ἐντελέχεια, τοῦτ' αὐτὸ ἢ οὐσία καὶ ἢ εἰδοποιὸς διαφορὰ αὐτοῦ.

Πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων δέον ἐξ ἀρχῆς νὰ σημειώσωμεν, ὅτι δὲν μεταχειρίζομεθα τὰς λέξεις «χειροτονία» καὶ «χειροθεσία» a priori ἐν τῇ συγχρόνῳ αὐτῶν ἐννοίᾳ, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦμεν ταύτας ἀντικειμενικῶς ὡς τοὺς ἐπικρατεστέρους ἐν ταῖς πηγαῖς τεχνικοὺς ὄρους (terminos technicos) πρὸς δῆλωσιν τῆς λειτουργικῆς πράξεως, δι' ἧς αἱ διακόνισσαι καθιεροῦντο εἰς τὸ λειτούργημα αὐτῶν. Τὸ ἐὰν ἡ καθιέρωσις αὕτη ἦτο χειροτονία ἢ χειροθεσία ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐννοίᾳ τῶν λέξεων εἶναι ἀκριβῶς ζητούμενον ἐν τῇ παρουσίᾳ πραγματείας καὶ ἐν τῶν κυριωτέρων ἀντικειμένων τῆς ἐρεύνης ἡμῶν¹.

Ὅθεν ἡ ἀνὰ χεῖρας μελέτη πλουτίζει κατὰ τι τὴν ἑλληνικὴν θεολογικὴν γραμματείαν καὶ ἀποτελεῖ ἐλαχίστην συμβολὴν εἰς τὴν διακρίβωσιν τοῦ κατὰ τὸ ἐνδοξον παρελθόν τῆς Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διαμορφωθέντος καὶ ἀποκρυσταλλωθέντος πνεύματος καὶ ιδεώδους τῆς γυναικείας διακονίας, ὅφ' οὗ δέον νὰ διέπτηται ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία οὐ μόνον κατὰ τὴν ἀρξα-

1. Περὶ τῆς ἀρχικῆς σημασίας τῆς λέξεως «χειροτονία» ἰδὲ ἐν Markos A. Siotis (M. Σιώτου), Die klassische und die christliche cheirotonie in ihrem Verhältnis, Ἀνάπτυον ἐκ τῆς «Θεολογίας», τόμ. Κ', Ἀθήναι 1949.

μένην ἤδη προσπάθειαν αὐτῆς πρὸς προπαρασκευὴν καὶ καλλιέργειαν τοῦ ἐδά-
φους διὰ τὴν ὑπὸ σύγχρονον μορφήν ἀναβίωσιν ἐν τῷ προσεχεῖ μέλλοντι τοῦ
θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν¹, ἀλλὰ καὶ πρὸς καθορισμὸν τῆς στάσεως αὐτῆς
ἐναντι τῶν ἐν τοῖς κόλποις τῆς «Οἰκουμενικῆς κινήσεως» γινομένων ἢ γε-
νησομένων συζητήσεων περὶ τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ γυναικειᾶς διακονίας².

Αἰσθάνομαι ὑποχρέωσιν, ὅπως ἐκφράσω τὴν εὐγνωμοσύνην μου πρὸς
τὸν σεβαστὸν Πρόεδρον τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ Καθηγητὴν κ. Γρ.
Παπαμιχαήλ διὰ τὴν πολῦτιμον βοήθειαν, ἣν παρέσχε μοι, ὑποβληθεὶς εἰς τὸν
κόπον νὰ μεταφράσῃ ἐκ τοῦ ῥωσικοῦ ἀφ' ἑνὸς τὰ ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ χρη-
σιμοποιούμενα στοιχεῖα, ἅτινα ἐλήφθησαν ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ὑποδειχθέντων μοι
ῥωσικῶν βοηθημάτων, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὰς παρατηρήσεις καὶ σημειώσεις,
ἃς ὁ Δημητρίεβσκη προέταξεν εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευόμενας διαφόρους
«τάξεις» τῆς «χειροτονίας τῶν διακονισσῶν» ἐν τῷ εἰς τὴν Βιβλιογραφίαν
σημειουμένῳ σπουδαιοτάτῳ ἔργῳ αὐτοῦ, ὅπερ εὐτυχῶς εὐρίσκεται ἐν τισὶ
βιβλιοθήκαις τῶν Ἀθηνῶν.

ΠΙΝΑΞ ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΤΜΗΣΕΩΝ

- A n a l. B o l l. = Analecta Bollandiana, Bruxelles-Paris, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1882 μέχρι
σήμερον.
C a b r o l D. A. L. = F. Cabrol—H. Leclercq, Dictionnaire d'archéologie chré-
tienne et de liturgie, Paris, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1907.
C a t h. E n c. = The Catholic Encyclopaedia, New York, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1907.
D i a k o n i s s e n b u c h = Diakonissenbuch, herausgegeben vom Kaiserswerther
Verband der Diakonissen—Mutterhäuser, 1935.
D i c t. B i b l e = W. Smith—J. M. Fuller, A dictionary of the Bible², τόμ. 1—3,
London 1893.
D T h C = Dictionnaire de théologie catholique ὑπὸ A. Vacant—E. Mangenot, Pa-
ris, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1909.
E R E = James Hastings, Encyclopaedia of Religion and Ethics, Edinburgh ἀπὸ
τοῦ ἔτους 1908.
G C S = Die Griechischen Chr. Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte (ἔκδοσις
τῆς Πρωσικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν).
K i r c h e n l e x i k o n = W e t z e r — W e l t e, Kirchenlexikon², 12 τόμοι, Freiburg
im Breisgau 1882—1901.
L T h K = Lexikon für Theologie und Kirche, τόμοι 1—10, Freiburg im Br. 1930—
1938.
M a n s i C o n c. C o l l. = Mansi sacrorum conciliorum nova et amplissima Col-
lectio², Παρίσιος, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1853 ἔξ.

1. Ὡς εἶναι γνωστόν, ἐν τῷ προσεχεῖ μέλλοντι θὰ γίνῃ ἡ ἑναρξὺς λειτουργίας τῆς
ὑπὸ τῆς «Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» ἰδρυομένης «Σχολῆς
Διακονισσῶν».

2. Πρβλ. τὸ βιβλίον «Life and Work of Women in the Church», ἔκδ. τοῦ
«World Council of Churches», Geneva 1948.

- Migne 'E. II. = J. P. Migne, Patrologiae graecae cursus completus, Παρίσιος 1857—1866.
- Migne P. L. = J. P. Migne, Patrologiae latinae cursus completus, Παρίσιος 1844—1865.
- Ministry of Women = The Ministry of Women, Report of the Archbishops' Commission (Published by the Press and Publications Board of the Church Assembly, Church House, Westminster, S. W. I), London 1935.
- R. E. = Realenzyklopädie für protestantische Theologie und Kirche ³ ὑπὸ Α. Hauck, τόμ. 1—24, Leipzig 1896—1912.
- R. G. G. = Die Religion in Geschichte und Gegenwart, Handwörterbuch für Theologie und Religionwissenschaft ὑπὸ H. Gunkel—L. Zscharnack, τόμοι 1—5, Tübingen 1927—1932.
- Ῥωσ. Πρακτικά = Πρακτικά τῶν συνεδριῶν τῶν προσυνοδικῶν ἐπιτροπῶν (τῆς πανρωσικῆς συνόδου) (Ῥωσιστί), τόμοι 1-5, Πετροῦπολις 1906-1909.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὡς εἶναι γνωστόν, ἡ ἀρχὴ τῆς χριστιανικῆς γυναικείας διακονίας συμπίπτει πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπ' αὐτῆς ἤδη τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς, παραλλήλως πρὸς τὴν ἐκ τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης ἀπορρέουσαν ἀδιοργάνωτον ἰδιωτικὴν δρᾶσιν τῶν χριστιανῶν γυναικῶν καὶ τὴν καθ' ὅλου ζωηροτάτην συμμετοχὴν αὐτῶν εἰς τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας¹, παρουσιάζεται ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς καὶ ὀργανωμένη γυναικεῖα διακονία, ἐκπροσωπούμενη κυρίως ὑπὸ τῆς τάξεως τῶν «διακόνων γυναικῶν»² ἢ «διακονισσῶν»³, ἥτις ὑφίσταται μέχρι τοῦ τέλους σχεδὸν τῶν βυζαντινῶν χρόνων⁴. Αἱ διακόνισσαι, ἐγκαθιστάμεναι εἰς τὸ λειτουργημα αὐτῶν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας δι' εἰδικῆς «χειροτονίας» ἢ «χειροθεσίας», ἦσαν φορεῖς καὶ πρωτεργάτιδες τῆς ἐκκλησιαστικῆς διακονίας⁵ ἐν μέσῳ κυρίως τῶν τάξεων τῶν γυναικῶν⁶.

1. Δ. Μπαλάου, σελ. 41 ἐξ. II. Μπρατσιώτου, σελ. 52 ἐξ. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἑρωίδες..., σ. 17 ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν, περ. ἀ' Αναγέννησις, Ἀθήναι, Μάρτιος-Μάιος 1945, σελ. 9—10. Ad. v. Harnack, τόμ. 2. ἔτ. 1924, σελ. 589. Fr. Heiler, Die Stellung der Frau..., σελ. 3 καὶ ἐξῆς. L. Stöcker, σελ. 9 ἐξ.

2. Πρβλ. Ῥωμ. ις', 1. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Γ', κεφ. ιε' ἐν Migne 'E. II. τόμ. 1, στ. 796.

3. Τὸ ὄνομα «διακόνισσα», ὅπερ ἐχρησιμοποιεῖτο παραλλήλως πρὸς τὸ «γυνὴ διάκονος», «πρώτην φορὰν ἀναφέρεται» ὑπὸ τῆς «Διδασκαλίας» (γ' αἰῶν) «καὶ ὑπὸ κανόνος τῆς Ἀ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325, κανὼν 19)» (B. Στεφανίδου, σελ. 35).

4. Κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας διακονικὸν χαρακτῆρα εἶχε καὶ ἡ ἐν ταῖς πηγαῖς μνημονευομένη τάξις τῶν «χηρῶν». Περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλας σχέσεως τῆς τάξεως τῶν «διακονισσῶν» καὶ τῆς τῶν «χηρῶν» γίνεται εἰδικὸς λόγος ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ.

5. Περὶ τῆς καθ' ὅλου ἐκκλησιαστικῆς «δικονίας» εἰδικώτερον ἰδὲ ἐν τοῖς εἰδικοῖς ἔργοις τῶν βιβλικῶν καὶ θεολογικῶν λεξικῶν, ἐν οἷς σημειοῦται καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

6. Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἑρωίδες..., σελ. 26.

Ἐν τῇ παρουσίᾳ διατριβῆς,—ἐν ἧ, ὡς ἐλέχθη ἐν τῷ Προλόγῳ, ἀσχολου-
 μεθα κυρίως περὶ πᾶν ὃ, τι ἀμέσως ἢ ἐμμέσως συνδέεται καὶ συναρτᾶται
 πρὸς τὴν «χειροτονίαν» ἢ «χειροθεσίαν» τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ—,
 ἀφ' ἐνὸς θὰ μνημονεύσωμεν τὰς ἱστορικὰς μαρτυρίας, αἵτινες ἀναφέρονται
 καθ' ὅλου εἰς τὸν θεσμόν τῶν διακονισσῶν καὶ εἰδικώτερον εἰς τὴν «χειροτονίαν»
 ἢ «χειροθεσίαν» αὐτῶν, ἐρμηνεύοντες συγχρόνως τὰς ἐξ αὐτῶν δυσερμηνεύ-
 τους ἢ ἀντιλεγόμενας (Α' κ ε φ ἄ λ α ι ο ν)· ἀφ' ἐτέρου θὰ ὀμιλήσωμεν περὶ
 τῶν προϋποθέσεων καὶ τῆς λειτουργικῆς «τάξεως» τῆς «χειροτονίας» ἢ
 «χειροθεσίας» ταύτης (Β' κ ε φ ἄ λ α ι ο ν) καὶ ἐκ τρίτου θὰ ἐξετάσωμεν τὰς
 κανονικὰς συνεπειὰς αὐτῆς (Γ' κ ε φ ἄ λ α ι ο ν). Τέλος ἐν τῷ Ἐπιλόγῳ
 θὰ παραθέσωμεν τὰ γενικὰ συμπεράσματα καὶ πορίσματα, ἅτινα ἀναφέρονται
 τόσον εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν χαρακτήρα τῆς «χειροτονίας» τῶν διακονισσῶν,
 ὅσον καὶ εἰς τὸ λίαν ἐνδιαφέρον καὶ ἐπίκαιρον ζήτημα τῆς ἀναβιώσεως τῆς
 τάξεως τῶν διακονισσῶν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΔΙΑΚΟΝΙΣΣΩΝ
 ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ «ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑΣ», ἢ «ΧΕΙΡΟΘΕΣΙΑΣ», ΑΥΤΩΝ

α) Αἱ μαρτυρίαι τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων.

1. Ὡς π ρ ὶ τ ῆ μ α ρ τ υ ρ ῖ α περὶ τῆς τάξεως τῶν «διακόνων γυναι-
 κῶν » θεωρεῖται τὸ χωρίον Ῥωμ. ις', 1-2, ἐν τῷ ὁποίῳ μνημονεύεται ἡ Φοί-
 βη, ἥτις ἦτο «δ ι ἄ κ ο ν ο ς τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχραεῖς » καὶ ἥτις «προ-
 στατίς πολλῶν ἐγεννήθη » καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἁπ. Παύλου¹. Τὸ ὅτι κατὰ τὴν
 ἀποστολικὴν ἡδὴ ἐποχὴν, παραλλήλως πρὸς τὴν τάξιν τῶν διακόνων ἀνδρῶν
 (Πράξ. ζ', 1 κ. ἐξ. Φιλιπ. α', 1· Α' Τιμ. γ', 8)², παρουσιάσθη καὶ γυναικεία
 διακονικὴ τάξις ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι «ἡ κεχωρισμένη ζωὴ, ἣν διῆγον εἰς τοὺς
 γυναικωνίτας ἐν τῇ Ἀνατολῇ αἱ γυναῖκες»³, ἐπέβαλλε τὴν δημιουργίαν καὶ τῆς
 τάξεως τῶν «διακόνων γυναικῶν»⁴, αἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ εἰσχωρῶσιν εἰς

1. F. G o d e t, Commentaire sur l' épitre aux Romains², τόμ.2, Paris 1890,σελ. 582—586. Πρβλ. ὡσαύτως πάντα τὰ εἰς τὸ χωρίον Ῥωμ. ις', 1 ἀναφερόμενα ἐρμηνευτικὰ ὑπομνήματα καὶ ἔργα.

2. Τὸ ἄν ἡ ἀρχὴ τοῦ βαθμοῦ τοῦ διακόνου δέον νὰ ἀναζητηθῇ ἐν Πράξ. ζ', 1 κ. ἐξ. ἢ ἐν Φιλιπ. α', 1 ἐκφεύγει τῶν ὁρίων τῆς παρουσίας διατριβῆς.

3. Ὁ Κορνήλιος Νέπος πληροφορεῖ ἡμᾶς, ὅτι ἡ γυνὴ ἐν Ἑλλάδι διαμένει «ἐν τῷ ἐσωτερικῷ διαμερίσματι τῆς οἰκίας, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται γυναικωνίτης καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ἔρχονται μόνον οἱ στενοὶ συγγενεῖς»: Cornelli Nepotis, Vitae excellentium imperatorum, praefatio ἐν A. Kalsbach, σελ.99.

4. Π. Τ ρ ε μ π ἑ λ α, Ὑπόμνημα εἰς τὰς ἐπ. τοῦ Παύλου, Ἀθῆναι 1937, σελ. 131. Ph. O n s l o w, σελ. 532. E d. H. P l u m p t r e, Diaconess ἐν Dict. Bible, τ. 1 (Lon-
 don 1893), σελ. 740-741. Lydia S t ö c k e r, σελ. 9.

τούς γυναικείους θαλάμους καὶ νὰ γίνωνται φορεῖς τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ γυναικείῳ κόσμῳ¹. Ὡσαύτως ἡ γυναικεία διακονία ἦτο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀναγκαῖα διὰ τὴν εὐπρεπῆ, κοσμίαν καὶ ἀνεπλήκτον τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος τῶν γυναικῶν².

Καὶ τὸ χωρίον Α' Τιμ. γ', 11 («γυναῖκας ὡσαύτως σεμνάς, μὴ διαβόλους, νηφαλίας, πιστάς ἐν πᾶσι »), κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων ἐρμηνευτῶν, ἀναφέρεται πιθανῶς εἰς γυναῖκας, καθιερωμένας εἰς τὸ λειτουργεῖν τῆς γυναικείας διακονίας, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς φιλολογικῆς συναφείας καὶ τῶν λογικῶν συναρτήσεων καὶ πλαισίων τοῦ χωρίου³. Ὡς ἐτόνιζεν ἤδη ὁ Χρυσόστομος, «τινὲς ἀπλῶς περὶ γυναικῶν εἰρῆσθαι τοῦτο φασιν, οὐκ ἔστι δέ· τί γὰρ ἐβούλετο μεταξύ τῶν εἰρημένων παρεμβαλεῖν τι περὶ γυναικῶν; Ἀλλὰ περὶ τῶν τὸ ἀξίωμα τῆς διακονίας ἔχουσῶν λέγει»⁴. Παρὰ ταῦτα δέον νὰ σημειωθῆ, ὅτι δὲν εἶναι ἀπολύτως βέβαιον, ὅτι τὸ χωρίον Α' Τιμ. γ', 11 ἀναφέρεται εἰς τὰς «γυναῖκας διακόνους». Διὸ ὑπάρχουσι καὶ οἱ συντασσόμενοι πρὸς τὴν ἐκδοχὴν, ὅτι «γυναῖκες» ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ «νοοῦνται αἱ σύζυγοι τῶν διακόνων»⁵.

Ἐκ τῶν ἀρχῶν ἔπειτα τοῦ β' αἰῶνος χαρακτηριστικὴ εἶναι ἕξωχριστιανικὴ τις μαρτυρία περὶ τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν. Τῷ 111 ἢ 112 μ. Χ. ὁ Πλίνιος ὁ νεώτερος ἐν ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Τραϊανὸν ἀναφέρει τὴν ἐν Βιθυνίᾳ ὑπαρξίν διακονισσῶν («ministrae»). Αὗται πιθανώτατα εἶχον καθήκοντα κατὰ τὴν ὥραν τῆς λατρείας, διότι ὁ Πλίνιος ἠλπίζεν, ὅτι δύο ἐξ αὐτῶν, συλληφθεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ, θὰ παρεῖχον αὐτῷ πληροφορίας περὶ τῆς λατρείας τῶν Χριστιανῶν. (Quo magis necessarium credidi ex duabus ancillis, quae ministrae dicebantur, quid esset veri et per tormenta quaerere)⁶.

Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς († πρὸ τοῦ 215) βραδύτερον τονί-

1. Πρβλ. σήμερον ἐν Ἰνδίας τὴν Senanamission (Ed. v. d. Goltz, σελ. 41 ἐξ.).

2. Ἰδὲ τὰ ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ λεγόμενα σχετικῶς.

3. Belsler, Die Briefe des Paulus an Tim. und Tit., σελ. 82 ἐξ. Meinetz, Die Pastoralbriefe, σελ. 33 ἐξ. Wohlenberg, Die Pastoralbriefe, 1906, σελ. 129 ἐξ. Th. Zahn, Pastoralbriefe, σελ. 134 ἐξ. C. R. D. P. S. O. N., σελ. 12-13. C. H. Turner, σελ. 331.

4. Χρυσόστομος, Ὑπόμν. εἰς Α' Τιμ. γ', 11 ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 62, στ. 553.

5. Περισσότερα σχετικῶς ἰδὲ ἐν Λεων. Ἰ. Φιλίππιδου, Ἡ πρώτη πρὸς Τιμόθεον ποιμαντικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀπ. Παύλου, Ἀθήναι 1952, σελ. 112—113. Πρβλ. H. W. Beyer, Διακονέω—διακονία—διάκονος ἐν Theol. Wörterbuch zum N. T., τόμ. 2, Stuttgart 1935, σελ. 93.

6. Plinius, Ad Traianum, ep. XCVI, 8, ἐκδ. Kukula, Leipzig 1908, σελ. 316. C. Kirich, Enchiridion fontium historiae ecclesiasticae antiquae, Fribourg—en—Brisgau 1923, n. 30. F. Claeys Bouaert, στ. 1193. A. W. Dieckhoff, σελ. 294. Δ. Μωραίτου, σ. 1258 ἐξ. Κ. Καλλινίκου, σ. 577. Δ. Λάττα, σ. 163.

ζει, ὅτι ἡ γυναικεία διακονία ἦτο ἀναγκαία καὶ ὑπῆρχε κατ' αὐτοὺς ἤδη τοὺς ἀποστολικούς χρόνους. Οἱ ἀπόστολοι, λέγει, « οἰκείως τῇ διακονίᾳ, ἀπερισπάστως τῷ κηρύγματι προσανέχοντες, οὐχ ὡς γαμετάς, ἀλλ' ὡς ἀδελφάς περιῆγον τὰς γυναῖκας συνδιακόνους ἐσομένας πρὸς τὰς οἰκουροὺς γυναῖκας, δι' ὧν καὶ εἰς τὴν γυναικωνῆτιν ἀδιαβλήτως παρεισεδύετο ἡ τοῦ Κυρίου διδασκαλία »¹. Ἐν συνεχείᾳ ὁ αὐτὸς ἐκκλησιαστικὸς πατὴρ λέγει χαρακτηριστικῶς: « Ἴσμεν γὰρ καὶ ὅσα περὶ διακόνων γυναικῶν ἐν τῇ ἑτέρᾳ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῇ ὁ γενναῖος διατάσσεται Παῦλος »². Ὡσαύτως καὶ ὁ Ὁριγένης (†253 ἢ 254)³, ἐρμηνεύων τὸ χωρίον Ῥωμ. ις', 1-2, λέγει, ὅτι ὁ θεσμὸς « τῶν γυναικῶν ἐν τῇ διακονίᾳ τῆς Ἐκκλησίας » ἢ τῶν « γυναικῶν διακόνων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ » στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἀποστολικοῦ κύρους. Οὗτος ἐν τινι χωρίῳ, ὅπερ ἐγράφη μὲν ἑλληνιστί, ἀλλὰ διεσώθη λατινιστί, λέγει: « *Hic locus apostolica auctoritate docet, etiam feminas in ministerio ecclesiae constitui.... Et ideo locus hic duo pariter docet, et haberi, ut diximus, feminas ministras in ecclesia, et tales debere assumi in ministerium, quae astiterint multis, et per bona officia usque ad apostolicam laudem meruerint pervenire* »⁴.

Χαρακτηριστικὰ ἔπειτα εἶναι ὅσα λέγει περὶ διακονισσῶν ἢ κατὰ τὸν γ' αἰῶνα⁵ ἐν βορείῳ Συρίᾳ πρωτοτύπως ἑλληνιστί γραφεῖσα, ἀλλ' ἐν συριακῇ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεταφράσει διασωθεῖσα « Διδασκαλία (τῶν Ἀποστόλων) ». Συμφώνως πρὸς τὴν ἱστορικὴν ταύτην πηγὴν, ἐν ἣ δια πρώτην φορὰν μνημονεύεται καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα « διακόνισσα » ἀντὶ τοῦ « ἡ διάκονος », αἱ διακόνισσαι ἀπετέλουν συγκεκροτημένην ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τάξιν, μνημονευομένην μετὰ τῶν τάξεων τῶν ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων καὶ διακόνων (*Episcopus in typum Dei... diaconus in typum Christi... diaconissa in typum Sancti Spiritus... presbyteri in typum apostolorum...*)⁶.

1. Κλήμεντος Ἀλεξ., Στρωματεῖς 3,6 ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 8, στ. 1157. Stählin, Clemens Alexandrinus, τόμ. 2, σ. 220 ἐξ.

2. Αὐτόθι.

3. Altaner, σ. 165.

4. Ὁριγένους, Εἰς ἐπ. πρὸς Ῥωμ. βιβλ. X, παρ. 17 ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 14, στ. 1278. Jos. Mayer, σελ. 8—9.

5. Συμφώνως πρὸς νεωτέρας ἀντιλήψεις ἢ « Διδασκαλία » ἐγράφη πιθανώτατα ἐντὸς τοῦ α' ἡμῖσεος, ἴσως ἐντὸς ἤδη τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ γ' αἰῶνος (B. Altaner, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 42). Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν μέχρι τοῦδε ἀντιλήψιν ἢ « Διδασκαλία » ἐγράφη κατὰ τὸ β' ἡμῖου τοῦ γ' αἰῶνος (Δ. Μπαλάνοῦ, Πατρολογία, σελ. 433—434. The Ministry of Women, σελ. 15—17. A. Williams, σελ. 6).

6. F. X. Funk, τόμ. 1, σελ. 104, 6 ἐξ. E. Hauler, Didascaliae Apostolorum, Fragmenta Ver. Lat., Lipsiae, κεφ. XXV ἐν Borsinger, σελ. 24. The Ministry of Women, σελ. 16. C. H. Turner, σελ. 335. Jos. Mayer, σελ. 19.

Κατὰ τὴν «Διδασκαλίαν» ἡ γυναικεία διακονία ἦτο ἀναγκαία *in multis rebus*¹ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσω καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος διεκονήθη ὑπὸ γυναικῶν. Ὡς οἱ διάκονοι ἐργάζονται ἐν μέσῳ τῶν ἀνδρῶν, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον αἱ διακόνισσαι προορίζονται διὰ τὴν ἐν μέσῳ τοῦ γυναικείου κόσμου διακονίαν, ἔχουσαι πολλὰ καθήκοντα². Διὸ οἱ ἐπίσκοποι δέον ἐκ τοῦ συνόλου τῶν πιστῶν νὰ ἐκλέγῃσι τοὺς μὲν διακόνους πρὸς ἀντιμετώπισιν πολλῶν ἀναγκαιῶν ὑποθέσεων, τὰς δὲ διακόνισσας πρὸς διακονίαν ἐν ταῖς τάξεσι τῶν γυναικῶν³. Οἱ διάκονοι καὶ αἱ διακόνισσαι ἔχουσιν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ λειτούργημα, τὸ λειτούργημα τῆς διακονίας (τὸ *ministerium diaconiae*), καὶ εἶναι ὡς μία ψυχὴ ἐν δυσὶ σώμασι⁴. Ἡ «Διδασκαλία», παρουσιάζουσα τὴν τάξιν τῶν διακονισσῶν ὡς λίαν ὀργανωμένην, ἀποτελεῖ σημαντικώτατον σταθμὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς χριστιανικῆς γυναικείας διακονίας.

2. Πρὶν ἢ προχωρήσωμεν εἰς τὴν μνείαν τῶν εἰς τὰς διακόνισσας ἀναφερομένων μεταγενεστέρων ἱστορικῶν μαρτυριῶν, δέον νὰ λεχθῆ, ὅτι κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, ἀπ' αὐτῆς ἤδη τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς, μαρτυρεῖται ὡσαύτως ἐν ταῖς πηγαῖς, ὅτι καὶ πλεῖστοι ἐκλεκταὶ χ ἦ ρ α ἰ εἶχον ἐκκλησιαστικὰ λειτούργηματα καὶ διακονήματα, συγκροτοῦσαι ἰδίαν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τάξιν.

Ὁ Ἀπ. Παῦλος ὁμιλεῖ οὐ μόνον περὶ τῆς τάξεως τῶν «διακόνων» γυναικῶν (Ῥωμ. ις', 1 καὶ πιθανῶς ἐν Α' Τιμ. γ', 11), ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς τάξεως τῶν «χρηῶν». «Χῆρα, λέγει, καταλεγέσθω μὴ ἔλαττον ἐτῶν ἐξήκοντα γεγονυῖα, ἐνὸς ἀνδρὸς γυνή, ἐν ἔργοις καλοῖς μαρτυρουμένη, εἰ ἔτεκνοτρόφησεν, εἰ ἐξενοδόχησεν, εἰ ἀγίων πόδας ἐνίψεν, εἰ θλιβομένοις ἐπήρησεν, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπήκολούθησεν» (Α' Τιμ. ε', 9-10)⁵. Ἐὰν ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἐπρόκειτο ἀπλῶς, ὡς καὶ ἐν Πράξ. ζ', 16, περὶ τῆς καταγραφῆς τῶν χρηῶν εἰς τὸν κατάλογον τῶν διατρεφομένων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πτωχῶν, δὲν ἐξηγεῖται διατὶ ἀποκλείονται ἐκ τοῦ καταλόγου ἄλλαι χῆραι, ἐξ Ἰσου ἢ καὶ περισσότερον πτωχαί, ἐπειδὴ μόνον δὲν συνεπλήρωσαν τὸ ἐξηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῶν: «Τί γὰρ, —λέγει ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος—, εἰ πενήκοντα ἐτῶν

1. Διδασκαλία III, 13, 2 ἐν F. X. Funk, τόμ. 1, σελ. 212—214. Jos. Mayer, σελ. 23—24.

2. Περὶ τῶν τομῶν τῆς ἐργασίας τῶν διακονισσῶν ἰδὲ ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ.

3. «Qui tibi (sc. episcopo) placent ex populo universo, eos eligas ac diaconos constituas, virum, ut curet res multas necessarias, mulierem ad ministerium feminarum» (Διδασκαλία III, 12, 1 ἐν F. X. Funk, τόμ. 1, σ. 208—210).

4. «Ita ergo unusquisque proprium agnoscat locum, in festinatione eum impleat; et unum sentiendo, unum spirantes et duo corpora in una anima portantes cognoscite, quantum sit ministerium diaconiae» (Διδασκαλία III, 13, 2 ἐν F. X. Funk, τόμ. 1, σελ. 212—214. Jos. Mayer, σελ. 24—25).

5. Περὶ τῆς ἐρμηγείας τοῦ χωρίου τούτου ἰδὲ καὶ ἐν Α. Φιλιππίδου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 155 κ. ἐξ.

οὔσα λιμῶ διαφθείροιτο; Τί δὲ ἐὰν ἐν νεότητι τὸ σῶμα ἀνάπηρος οὔσα τύχοι; Καθευδεῖται ἀναμένουσα τὸ ἐξηκοστὸν ἔτος; Ἄλλ' ἀπανθρωπίας τοῦτο ἐσχάτης. Διὰ τοῦτο, ὅταν μὲν λιμὸν παραμυθῆσασθαι δέοι, οὐδὲν περὶ χρόνων καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς ἀκριβολογεῖται· ὅταν δὲ μὴ ᾗ διορθώσασθαι πενίαν, ἀλλὰ τιμὴν κατ' ἀξίαν χαρίσασθαι, εἰκότως τοσαύτην ποιεῖται τρόπων ἐξέτασιν»¹. Ἐπειτα ἡ δυνατότης τῆς ἀπαιτουμένης περιθάλψεως τῶν ξένων, ἀγίων καὶ θλιβομένων δὲν προϋποθέτει τελείαν πτωχείαν². Ὅθεν εἶναι προφανές, ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ Α' Τιμ. ε', 9-10 πρόκειται πιθανώτατα περὶ καταγραφῆς τῶν χηρῶν εἰς μίαν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν καὶ περὶ καθιερώσεως αὐτῶν εἰς ἓν ἐκκλησιαστικὸν λειτουργήμα³. Αἱ εἰς τὴν τάξιν τῶν «χηρῶν» ἀνήκουσαι δὲν ἦσαν μόνον, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ χῆραι, οἱ δέκται τῶν καρπῶν τῆς χριστιανικῆς διακονίας καὶ ἀγάπης, ἀλλ' ἦσαν καὶ φορεῖς αὐτῆς⁴.

Ἐκτὸς τῆς Καινῆς Διαθήκης, κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας πολλάκις καὶ πολλαχοῦ μνημονεύεται ἐν ταῖς πηγαῖς ἡ τάξις τῶν χηρῶν. Οὕτως αὕτη ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου († περὶ τὸ 110)⁵, τοῦ Πολυκάρπου († 156)⁶, τοῦ ἔθνικοῦ Λουκιανοῦ τοῦ Σαμοσατέως (β' ἡμισυ β' αἰῶνος)⁷.

Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς († πρὸ τοῦ 215) δὲν ὀμιλεῖ μόνον

1. Χρυσόστομος, Εἰς τὸ «χήρα καταλεγέσθω...», Migne Ἐ. Π. τόμ. 51, στ. 323.

2. Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 28.

3. Zahn, Ignatius von Antiochien, Gotha 1873, σελ. 580 ἔξ. L. Zscharnack, σελ. 73. E. F. v. d. Goltz, τόμ. 1, σελ. 12 καὶ 44· τόμ. 2, σελ. 4—5. K. Algermissen, ἐνθ' ἄνωτ. J. Weiss, Die Briefe an Tim., σελ. 204—205. J. Forget, ἐνθ' ἄνωτ.

4. Εὐαγγ. Θεοδώρου, σελ. 29. K. Pieper, ἐνθ' ἄνωτ. Joh. Heintze, σελ. 21 ἔξ. G. Uhlhorn, σελ. 161—162. L. Stöcker, σελ. 20. Ed. F. v. d. Goltz, ἐνθ' ἄνωτ.

5. «Ἀσπάζομαι... τὰς παρθένους, τὰς λεγομένας χήρας» (Ἰγνατίου, Ἐπ. πρὸς Σμυρναίους XIII, 1 ἐν Gebhardt—Harnack—Zahn, σελ. 110).

6. «Διδάξωμεν τὰς χήρας σωφρονούσας περὶ τὴν τοῦ Κυρίου πίστιν, ἐντυγχανούσας ἀδιαλείπτως περὶ πάντων..., γιγνωσκούσας, ὅτι εἰσι θυσιαστήριον Θεοῦ καὶ ὅτι πάντα μομοσκοπεῖται καὶ λέληθεν αὐτὸν οὐδὲν οὔτε λογισμῶν, οὔτε ἐνοιῶν, οὔτε τι τῶν κρυπτῶν τῆς καρδίας...» (Πολυκάρπου, Ἐπ. πρὸς Φιλιππησίους IV, 3 ἐν Gebhardt—Harnack—Zahn, σελ. 115—116). Ἡ φράσις «θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ» σημαίνει πιθανῶς, ὅτι αἱ χῆραι ἀπέλαυον τῶν καρπῶν τῆς χριστιανικῆς προνοίας, δεχόμεναι τὰ δῶρα τῆς ἀγαθοεργίας τῆς Ἐκκλησίας (Zscharnack, σελ. 105. Kalsbach, σελ. 18).

7. Ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς», ὅπερ κατὰ τὸν Harnack ἐγράφη περὶ τὸ 170 (Ad. Harnack, Lucian von Samosata ἐν R.E. τόμ. 11, σ. 663), ἀναφέρει, ὅτι, ὅταν ὁ Περεγρίνος ἐφυλακίσθη ἐν Συρίᾳ, ἐπεσκέπτοντο καὶ περιέθαλλον αὐτὸν οἱ Χριστιανοί, ἐν οἷς καὶ τινες χῆραι μεγάλης ἡλικίας: «Καὶ ἔωθεν μὲν εὐθὺς ἦν ὄρᾶν παρὰ τῷ δεσμοτηρίῳ περιμένοντα γραῖδια χήρας τινάς» (Luc. opera, ἐκδ. Jacobitz, Leipzig 1886, III. c. XII).

περὶ τῶν κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ἤδη ἐποχὴν δρωσῶν «δ ι α κ ό ν ω ν γ υ ν α ι κ ῶ ν»¹, ἀλλ' ἀναφέρει καὶ τὰς χήρας, τονίζων, ὅτι αὐταί, ὡς καὶ οἱ ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι, εἶναι «ἐκλεκτὰ πρόσωπα»². Καὶ ὁ Ὁριγένης (+253 - 254) οὐ μόνον μνημονεύει «feminas in ministerio ecclesiae» ἢ «feminas ministras in ecclesia», ἀναγούσας τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τοὺς ἀποστολικούς χρόνους, ἀλλ' ὡσαύτως ὁμιλεῖ πολλάκις περὶ τῆς τάξεως τῶν χηρῶν. Ἡ εἰσοδογὴ νέων μελῶν εἰς ταύτην εἶναι κατ' αὐτὸν μία κατάταξις («κατατετάχθαι») «εἰς ἐκκλησιαστικὴν τιμὴν»³ τῶν χηρῶν ἐκεῖνων, αἵτινες εἶναι ἄξιοι «ἐκκλησιαστικῆς τιμῆς» («ecclesiastico honore»)⁴. Αὐταί ἔχουσι μίαν «ecclesiasticam dignitatem» καὶ μνημονεύονται μετὰ τῶν διακόνων, πρεσβυτέρων καὶ ἐπισκόπων⁵.

Περὶ τῆς τάξεως τῶν «χηρῶν» ποιοῦνται ἐπίσης λόγον αἱ ἐν Συρίᾳ ἢ Παλαιστίνῃ γραφεῖσαι Ψευδοκλημέντειοι ἐπιστολαὶ (γ' αἰῶν)⁶, ὡς καὶ αἱ κατὰ τὸν γ' αἰῶνα πιθανῶς ἐν Ἀντιοχείᾳ γραφεῖσαι Ψευδοκλημέντειοι Ὁμιλίαι καὶ Ἀναγνωρίσεις⁷,

1. Ἰδὲ σελ. 435.

2. «Μυρίαὶ δὲ ὄσαι ὑποθήκαι, εἰς πρόσωπα ἐκλεκτὰ διατείνουσαι, ἐγγεγράφαι ταῖς βίβλοις ταῖς ἁγίαις· αἱ μὲν πρεσβύτεροις, αἱ δὲ ἐπισκόποις, αἱ δὲ διακόνοις, ἄλλαι χήραις»: Κλήμεντος Ἀλεξ., Παιδαγωγός III, 12, 97 ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 8, στ. 677-678. O. Stählin, Clemens Alexandrinus, τόμ. 1 (GCS, τ. XII), σελ. 289, 18 ἐξ. Jos. Mayer, σελ. 7.

3. Ὁριγένους, Comment. in Joann. XXXII, 12 ἐν Preuschen, σελ. 444, 15 ἐξ. Migne Ἐ. Π. τόμ. 14, στ. 771.

4. «Et istae viduae dignae sunt ecclesiastico honore...»: Ὁριγένους, In Isaiam Hom. VI, 3 ἐν H. Baerens, Origenes, τόμ. VIII (GCS, τ. XXXVIII), σελ. 273, 8 ἐξ.

5. «Sicut enim ab ecclesiasticis dignitatibus non solum fornicatio, sed et secundae nuptiae repellunt, neque enim episcopus nec presbyter nec diaconus nec vidua possunt esse digami» (Ὁριγένους, In Lucam hom. XVII ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 13, στ. 1846. M. Rauer, Origenes, τόμ. X (GCS, τ. XXXV), Leipzig 1930, σ. 121, 2 ἐξ. Jos. Mayer, σελ. 9.- Καὶ ἐν τῷ «περὶ εὐχῆς» ἔργῳ αὐτοῦ ὁ Ὁριγένης μνημονεύει τὰς χήρας μετὰ τῶν κληρικῶν: «Χωρὶς δὲ τούτων καθολικωτέρων ὄντων, ἔστι τις χήρα... ὀφειλὴ καὶ ἕτερα δ ι α κ ό ν ο υ καὶ ἄλλη πρεσβυτέρου καὶ ἐπισκόπου δὲ ὀφειλὴ βασιλέτη εὐάντη» (Ὁριγένους, Περὶ εὐχῆς XXVIII, 4 ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 11, στ. 523 καὶ ἐν P. Koetschau, Origenes, τόμ. II (GCS, τ. III), σελ. 377, 17 ἐξ.

6. Altaner, σελ. 77. Ἐν ταῖς ψευδοκλημεντεῖαις ἐπιστολαῖς «Ad virgines» (ep. II, c. 4) λέγεται, ὅτι ὅταν εἰς περιοδεύων ἱεραπόστολος φθάσῃ εἰς τινα τόπον, ἐν τῷ ὀποίῳ εὐρίσκονται μόνον χριστιαναὶ γυναῖκες, δέον νὰ εὐρίσκῃ καταφύγιον παρὰ τινι ἐκ τῶν γυναικῶν τούτων, ἐκλεγομένη κατὰ τὰς ἐν Α' Τιμ. ε' περὶ χηρῶν διατάξεις: «Haec autem prae aliis senescens mulier eligitur, quae diu probata est assiduitate meditationum, hincque perspecta, si filios educavit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lavit»: Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 418 ἐξ.

7. Bardenhewer, Patrologie², Freiburg 1910, σελ. 27.

αἵτινες ἀντιγράφουσι κοινὸν πρωτότυπον κείμενον, γραφὲν πιθανώτατα ἐν τῇ Συρίᾳ κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ γ' αἰῶνος¹. Οὕτως ἐν ταῖς Ὀμιλίαις μνημονεύεται ὁ Πέτρος ὡς δρῶν ἐν Τριπόλει τῆς Φοινίκης, «ἐπίσκοπον καταστήσας καὶ πρεσβυτέρους δώδεκα ὀρίσας καὶ χηρικὰ συστησάμενος»². Τὸ ἀντίστοιχον ἐν ταῖς Ἀναγνωρίσει χωρίον ἀναφέρει ἐπίσης, ὅτι οὗτος «constituit eis episcopum et duodecim cum eo presbyteros, simulque diaconos ordinat. Instituit etiam ordinem viduarum atque omnia ecclesiae ministeria disponit»³. Εἶναι προφανές, ὅτι καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἡ τάξις τῶν χηρῶν συναριθμεῖται μετὰ τῶν τάξεων τοῦ κλήρου καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν, θεωρουμένη ὡς ἐν ministerium.

Ἡ « Διδασκαλία » ἔπειτα δὲν ὀμιλεῖ μόνον περὶ τῆς τάξεως τῶν διακονισσῶν⁴, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς τῶν χηρῶν (« locus viduarum »)⁵, μνημονεύουσα ταύτην μετὰ τῶν κληρικῶν⁶. Αἱ κατατασσόμεναι εἰς τὴν τάξιν τῶν χηρῶν πρέπει νὰ ἔχουσι συμπληρώσει ἢ ὑπερβῇ τὸ πεντηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας⁷ καὶ καθιεροῦνται ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου, ὑπισχνούμεναι τῷ Θεῷ ἀγαμίαν⁸. Αἱ χῆραι, ὧν ἡ ἐργασία χαρακτηρίζεται ὡς «opus spiritale»⁹, ἔχουσι καθῆκον νὰ προσεύχωνται ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν φιλανθρώπων¹⁰ καὶ δύνανται νὰ δέωνται ὑπὲρ τῶν ἀσθενῶν, ἐπιθέτουσαι ἐπ' αὐτῶν τὰς χεῖρας¹¹. Ὡσαύτως αἱ χῆραι δέον νὰ παρέχουσι τῷ ἐπισκόπῳ ἐν μέρος τῶν δώρων, ἅτινα λαμβάνουσιν ἐκ τῶν πιστῶν, πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ξένων καὶ πρὸς ἀνακούφισιν τῶν θλιβομένων¹² ἢ νὰ ἐκτελῶσιν

1. Altaner, σελ. 77-78.

2. Hom. XI, 36 ἐν Lagarde, Clementina, 120, 18 ἐξ. Πρβλ. Migne 'E II. τόμ. 2, στ. 302.

3. Ἀναγνωρίσεις (Recognitiones) VI, 15 ἐν Migne 'E. II. τόμ. 1, στ. 1355-1356.

4. 'I8 ἐ σελ. 435 - 436.

5. «Viduas autem constitue...» ἢ «Si... constitueritis in loco viduarum...»: Διδασκαλία III, 1,2 καὶ III, 2, 1 ἐν F. X. Funk, μνημ. ἐκδ.

6. «Itaque neque episcopus nec presbyter nec diaconus nec vidua maledictionem emittat ex ore suo...»: Διδασκαλία III, 11, 5 ἐν F. X. Funk, μνημ. ἐκδ.

7. «Viduas autem constitue eas, quae non sunt minores quinquaginta annis»: Διδασκαλία III, 1, 2 ἐν F. X. Funk, μνημ. ἐκδ.

8. Ἡ καταταγείσα εἰς τὴν τάξιν τῶν χηρῶν καὶ μετὰ ταῦτα ἐλθοῦσα εἰς δευτέρου γάμου κοινωνίαν «rationem reddet Deo, primo quod duorum virorum fuit, deinde quod Deo promisit se viduam futuram esse atque sicut vidua accepit nec mansit in viduitate»: Διδασκαλία III, 1, 2 ἐν F. X. Funk, μνημ. ἐκδ.

9. Διδασκαλία III, 7, 4 ἐν F. X. Funk, μνημ. ἐκδ.

10. Διδασκαλία III, 5,2· III, 6, 2· III, 7, 1, 5, 6 ἐν F. X. Funk, μνημ. ἐκδ.

11. Διδασκαλία III, 8, 1 ἐν Funk, μνημ. ἐκδ.: «...manus imponere et orare».

12. Διδασκαλία III, 7, 3 ἐν F. X. Funk, μνημ. ἐκδ.

ὕφαντικὴν ἐργασίαν πρὸς χάριν τῶν ἐνδεῶν¹. Αὐται, κατὰ τὴν «Διδασκαλίαν», ὀφείλουσι νὰ ζῶσιν ἐν ἀπομονώσει ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν, νὰ εἶναι ὑποταγμένοι τοῖς ἐπισκόποις καὶ τοῖς διακόνους καὶ οὐδὲν τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων ἔργων νὰ πράττωσιν ἄνευ συμβουλῆς ἢ διαταγῆς τοῦ ἐπισκόπου ἢ τοῦ διακόνου². Ἡ «Διδασκαλία» τονίζει πολὺ τὴν ἀνάγκην τῆς ὑποταγῆς τῶν χηρῶν εἰς τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς διακόνους, διότι ἔχει ὑπ' ὄψει παραδείγματα πολλῶν καταχρήσεων χηρῶν τινῶν, αἵτινες σφετερίζονται τὰ ἱερατικὰ δικαιώματα, κηρύττουσαι καὶ διδάσκουσαι περὶ τῶν δυσχερεστέρων ζητημάτων τῆς πίστεως³, ἀσκοῦσαι τὸ καθ' ἑαυτῶν ἱεραποστολικὸν καὶ κατηχητικὸν ἔργον⁴, βαπτίζουσαι⁵ καὶ συμπροσευχόμεναι μετὰ γνωστῶν ἁμαρτωλῶν, καταδικασθέντων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας⁶.

Καὶ ἐν τῇ Δύσει ἡ τάξις τῶν χηρῶν μνημονεύεται περὶ τὰ μέσα τοῦ β' αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Ποιμένους τοῦ Ἐρμᾶ⁷. Ὡσαύτως ὁ Τερτυλλιανὸς († μετὰ τὸ 220)⁸ γνωρίζει τὴν «τάξιν τῶν χηρῶν» («viduatus»⁹ ἢ «ordo viduarum»)¹⁰, αἵτινες τάσσονται παρὰ τοὺς διακόνους, πρεσβυτέρους καὶ ἐπισκόπους¹¹ καὶ ἔχουσι διακεκριμένην θέσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ¹².

1. Διδασκαλία III, 7, 8 ἐν F. X. Funk, μνημ. ἐκδ.

2. «Sinceras ergo oportet esse viduas, subditas episcopis et diaconis...non habentes potestatem in aliquo nec absque dispositione aliquid facientes et citra consilium aut imperium episcopi, et ne velint ad aliquem pergere...aut manus alicui imponere et orare... absque consilio episcopi vel diaconi» (Διδασκαλία III, 8, 1 ἐν F. X. Funk, μνημ. ἐκδ.)

3. Διδασκαλία III, 5, 4, 6· III, 6, 1 ἐν F. X. Funk, μνημ. ἐκδ.

4. Διδασκαλία III, 5, 6 καὶ III, 5, 3 ἐν F. X. Funk, μνημ. ἐκδ.

5. Διδασκαλία III, 9 ἐν F. X. Funk, μνημ. ἐκδ.

6. Διδασκαλία III, 8, 3, 5 ἐν F. X. Funk, μνημ. ἐκδ.

7. «Γραπτῇ δὲ νοουθετήσῃ τὰς χήρας...» ('Ορ. β', 4 ἐν Gebhardt-Harnack-Zahn, σελ. 134).

8. Altaner, σελ. 122.

9. «Plane scio... virginem in viduatu... collocatam» (Tertull., De virginibus velandis, κεφ. IX ἐν Migne P. L. τόμ. 2, στ. 951. F. Oehler, Tertullianus, I, σ. 896).

10. «...Viduam adlegi in ordinem nisi univiram non concedit (πρβλ. Α' Τυμ. ε', 9)....Tota illa Ecclesiae candida de sanctitate describitur. Sacerdotium viduitatis et caelibatus est apud nationes, pro diaboli scilicet aemulatione...» (Tertull., Ad uxorem I, κεφ. VII ἐν Migne P. L. τόμ. 1, στ. 1398. F. Oehler, σελ. 679 ἐξ.) Δὲν δύναται τις νὰ ἀποφανθῇ μετὰ βεβαιότητος ἂν ἡ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ φράσις τοῦ Τερτυλλιανοῦ «ιερωσύνη τῆς χηρείας» («sacerdotium viduitatis») ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰς παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς χήρας ἢ καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν τάξιν τῶν χηρῶν, ὡς θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἰκόσῃ, ἐὰν λάβῃ ὑπ' ὄψει τὴν συνάφειαν τοῦ χωρίου.

11. «...Qualis es id matrimonium postulans, quod eis a quibus postulas, non licet habere, ab episcopo monogamo, a presbyteris et diaconis..., a viduis, quarum sectam in te recusasti?» (Tertull., De monogamia, κεφ. XI ἐν Migne P. L. τόμ. 2, στ. 993).

12. «Sed ea auctoritate illic sedet intacta..., ad quam sedem praeter

3. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων καταφαίνεται, ὅτι κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας ἐν μιᾷ ἐκάστη τῶν μνημονευθεισῶν ἱστορικῶν πηγῶν ὅτε μὲν μνημονεύεται μία μόνον γυναικεία διακονικὴ τάξις, — τ. ἔ. εἴτε ἡ τῶν «διακόνων γυναικῶν» ἢ «διακονισσῶν» (Πλίνιος), εἴτε ἡ τῶν «χρηῶν» (Ἰγνάτιος - Πολύκαρπος - Λουκιανὸς ὁ Σαμοσατεὺς - Ψευδοκλημέντειο ἐπιστολαὶ - Ψευδοκλημέντειο Ὀμιλῖαι καὶ Ἀναγνωρίσεις - Ποιμὴν τοῦ Ἐρμᾶ - Τερτυλλιανός) —, ὅτε δὲ μνημονεύονται ἀμφότεραι αἱ τάξεις αὗται (Ἄπ. Παῦλος - Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς - Ὁριγένης - Διδασκαλία).

Λίαν ἀκανθῶδες καὶ δυσεπίλυτον εἶναι τὸ πρόβλημα τῶν μεταξύ τῶν δύο τούτων τάξεων ὑφισταμένων σχέσεων καὶ συναρτήσεων κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν. Ἐν ᾧ πολλοὶ τῶν ἐρευνητῶν ταυτίζουσι τὰς δύο τάξεις, ἕτεροι τάσσονται ὑπὲρ τῆς ἀπ' ἀλλήλων διακρίσεως τῶν δύο τάξεων καὶ τῆς αὐτοτελείας ἐκάστης ἐξ αὐτῶν¹.

Ἄλλ' ἡ ἐπὶ τῆς νηφαλίας ἐξετάσεως τῶν πηγῶν στηριζομένη ἔρευνα ὀδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι δὲν δύναται τις νὰ ταχθῇ μετὰ βεβαιότητος ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἐτέρας ἐκ τῶν δύο διῆσταμένων ἀπόψεων. Ὡς λέγει ὁ Harnack, ἡ ἀρχικὴ σχέσις μεταξύ τῶν ἐκκλησιαστικῶν χρηῶν, διακονισσῶν καὶ παρθένων εἶναι δι' ἡμᾶς «σκοτεινὴ»². Ἦδη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰγνατίου ὑπῆρχον «παρθένοι λεγόμεναι χῆραι»³, ὁ δὲ Τερτυλλιανὸς ποιεῖται λόγον περὶ μιᾶς οὐχὶ εἰσέτι εἰκοσαέτιδος παρθένου, καταταχθεῖσης εἰς τὴν τάξιν τῶν χρηῶν⁴, τοῦθ' ὑπερ ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ ὅρος «χῆρα» εἶναι terminus technicus, δι' οὗ δηλοῦται τάξις τις γυναικῶν, ἧς μετεῖχον καὶ παρθένοι⁵.

Τούτων οὕτως ἐχόντων καὶ λαμβανομένου ὑπ' ὄψει, ὅτι αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι ἱστορικαὶ πηγαὶ προέρχονται ἐκ διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν περιφερειῶν, δὲν δύναται τις νὰ ἐξαγάγῃ ἐν γενικὸν συμπέρασμα, ἰσχύον διὰ πάσας τὰς ἐπὶ μέρους Ἐκκλησίας⁶. Τὸ πιθανώτερον εἶναι, ὅτι κατὰ τοὺς

annos sexaginta (Ἄ Τιμ. ε', 9) non tantum univrae, id est nuptae, aliquando eliguntur...» (Tertull., De virginibus velandis ἐν Migne P.L. τόμ. 2, στ. 951. Oehler, σ. 986 ἐξ.). Αἱ λέξεις τοῦ Τερτυλλιανοῦ s e d e t καὶ s e d e m ὑπομιμνήσκουσι τὴν φράσιν παλαιοχριστιανικῶν ἐπιτομβίων ἐπιγραφῶν: «Vidua sedit... (τόσα ἔτη)». Ἡ ἔκφρασις αὕτη ὑπαινίσσεται τὴν καθεδρᾶν, ἐπὶ ἧς καθήμεναι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ χῆραι κατῆχον καὶ ἐνουθέτουσι τὰς γυναῖκας (J. Forget, κεφ. IV).

1. Ἰδὲ σχετικῶς ἐν Borsinger, σελ. 20 καὶ Kalsbach, σελ. 1 ἐξ.

2. Harnack, σελ. 597.

3. Ἰγνατίου, Ἐπ. πρὸς Σμυρναίους XIII, 1 ἐν Gebhardt-Harnack-Zahn, σελ. 110.

4. «Plane scio alicubi virginem in viduatu ab annis nondum viginti collocatam» (Tertull., De virginibus velandis, κεφ. IX ἐν Migne P. L. τόμ. 2, στ. 951).

5. Πρβλ. A. Kalsbach, σελ. 18.

6. Πρβλ. Harnack, ἐνθ' ἄνωτ.

πρώτους αἰῶνας ἢ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ γυναικεία διακονία δὲν εἶχεν ἀποκρυσταλλωθῆ εἰς ὠρισμένην σταθερὰν μορφήν, καθ' ὅτι τὸ δυναμικὸν πνεῦμα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας δὲν ὠδήγει εἰς στατικὰς καὶ ἀνεξελίκτους μορφὰς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου, ἀλλ' ἐπέτρεπε ποικιλίαν ἐκδηλώσεων ἐν τῇ κατὰ τόπους καὶ χρόνους ἐκκλησιαστικῇ ζωῇ¹. Οὕτω πιθανώτατα α') ὅτε μὲν ὑπῆρχε μόνον ἡ τάξις τῶν «διακόνων γυναικῶν» ἢ μόνον ἡ τάξις τῶν «χηρῶν», ὁπότε αἱ δύο αὐταὶ τάξεις ἐν διαφόροις τόποις ἢ χρόνοις ἦσαν διάφοροι μόνον ἀπὸ ἀπόψεως ὀνομασίας, ἐνῶ ἐν τῇ οὐσίᾳ, ἐξ ἐπόψεως δηλονότι καθηκόντων, δικαιωμάτων καὶ κανονικῆς θέσεως αὐτῶν ἐταυτίζοντο, ἀποτελοῦσαι ἐννοίας ἐχούσας τὸ αὐτὸ πλάτος καὶ βάθος· β') ὅτε δὲ ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ χρόνῳ συνυπῆρχον διὰ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ γυναικεῖον διακονικὸν λειτουργήμα ἀμφότεραι αἱ ὀνομασίαι, τῆς μὲν λέξεως «διακόνισσα» (ἢ «γυνὴ διάκονος») δηλοῦσης κυρίως τὸ γυναικεῖον διακονικὸν λειτουργήμα, τῆς δὲ λέξεως «χήρα» ὑπεμφαινούσης, ὅτι πολλαὶ τῶν φορέων τοῦ λειτουργήματος αὐτοῦ ἦσαν χῆραι, μὴ ἀποκλειομένης ὅμως τῆς εἰς αὐτὸ εἰσόδου καὶ παρθένων². γ') Τέλος δὲ ἐν τισὶν ἐκκλησιαστικαῖς περιφερείαις αἱ δύο αὐταὶ τάξεις ἦσαν διάφοροι καὶ παράλληλοι, οὐ μόνον ἐξ ἐπόψεως ὀνομασίας, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐπόψεως οὐσιαστικῆς, ἀποτελοῦσαι ἐννοίας ἐχούσας διάφορον πλάτος καὶ βάθος.

Ὅθεν κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας ἡ τάξις τῶν «διακόνων γυναικῶν» καὶ ἡ τῶν «χηρῶν» εἴτε ἐταυτίζοντο, ὁπότε ἦσαν κοινοὶ οἱ τομεῖς τῆς διακονικῆς αὐτῶν ἐργασίας, περὶ ὧν θὰ ὀμιλήσωμεν ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ, εἴτε ἦσαν δύο σαφῶς κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων τάξεις, ὁπότε αἱ μὲν χῆραι εἶχον καθήκοντα ἀνάλογα πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς «Διδασκαλίας» μαρτυρούμενα³, αἱ δὲ διακόνισσαι ἦσαν αἱ κύριαι φορεῖς τοῦ παρὰ τῷ γυναικεῖῳ κόσμῳ διακονικοῦ ἔργου⁴. Πάντως καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει αἱ δύο τάξεις εἶχον σημεῖά τινα ἐπαφῆς, ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τινὰς τομεῖς τῆς ἐργασίας αὐτῶν καὶ εἰς τὸ ὅτι πολλαὶ τῶν ἐκλεκτῶν χηρῶν ἐγίνοντο διακόνισσαι⁵.

4. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ζήτημα, ἐὰν κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας αἱ διακόνισσαι καὶ αἱ διακονικὰ λειτουργήματα ἔχουσαι χῆραι ἐγκαθίσταντο εἰς τὸ λειτουργήμα αὐτῶν δι' εἰδικῆς λειτουργικῆς πράξεως («χειροτονίας» ἢ «χειροθεσίας»), ἀναλόγου πρὸς τὴν ἀπὸ τοῦ ὀ' αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς σαφῆς

1. Οὕτω κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας ἐν ταῖς ἐπὶ μέρους Ἐκκλησίαις ὑπῆρχον διαφοραὶ εἰς τὰς ἐορτάς, εἰς ζητήματα τάξεως καὶ πειθαρχίας, εἰς τὸ λειτουργικὸν τυπικὸν κ. λ. Περισσότερα σχετικῶς ἰδὲ ἐν H a r n a c k, σελ. 936 καὶ ἐξῆς. Πρβλ. Εὐαγγ. Θεοδ. Ὁρόου, Ἱστορία τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, Ἀθήνα 1950, σελ. 155-159.

2. Ἰδὲ σελ. 441.

3. Ἰδὲ σελ. 439 - 440.

4. Πρβλ. ὅσα λέγει ἡ «Διδασκαλία» περὶ τῶν διακονισσῶν (Ἰδὲ σελ. 436 - 437).

5. Ἰδὲ σχετικῶς ἐν τῇ πρώτῃ παραγράφῳ τοῦ δευτέρου κεφαλαίου.

μαρτυρουμένην, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν μετ' ἀπολύτου βεβαιότητος, καθ' ὅτι ἐλλείπουσι σχετικαὶ σαφεῖς μαρτυρίαι. Δοθέντος ὅμως, ὅτι αἱ διακονικὸν λειτουργήματα ἔχουσι χῆραι ἐν τισι τῶν πηγῶν συναριθμοῦνται, ὡς εἶδομεν, μετὰ τῶν κληρικῶν, καὶ λαμβανομένου ὑπ' ὄψει, ὅτι ἡ «Διδασκαλία» ἐμφαντικώτατα τάσσει τὰς διακονίσσας εἰς τὸν κλῆρον, ἐπιτρέπεται, ὅπως θεωρήσῃ τις ὡς λίαν πιθανόν, ὅτι ἡ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δ' αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς μνημονευομένη «χειροτονία» ἢ «χειροθεσία» τῶν διακονισσῶν,—νοουμένη ὡς λειτουργικὴ πράξις καὶ τελετὴ, καθιερούσα τὰς διακονίσσας εἰς τὸ λειτουργήματα αὐτῶν—, ἦτο ἐν χρήσει τοῦλάχιστον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ γ' αἰῶνος, ἴσως δὲ ἐν ἀπλουστάτῃ μορφῇ καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀποστολικῶν χρόνων. Εἶναι ἄξιον πάσης προσοχῆς τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Κλήμης Ἀλεξανδρείας, Ὁριγένης καὶ Τερτυλλιανὸς τονίζουσιν, ὡς εἶδομεν, ὅτι τὸ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ γυναικεῖον διακονικὸν λειτουργήματα ἔχει ἀποστολικὴν προέλευσιν¹.

Ἡ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας ἔλλειψις ἐν ταῖς πηγαῖς περιγραφῆς τῆς λειτουργικῆς πράξεως τῆς καθιερώσεως τῶν μετὰ τῶν κληρικῶν μνημονευομένων διακονισσῶν ἢ χηρῶν οὐδόλως κατ' ἀρχὴν μαρτυρεῖ τι ἐναντίον τῆς ὑπάρξεως τῆς καθιερώσεως ταύτης, διότι ὡσαύτως κατὰ τὴν αὐτὴν χρονικὴν περίοδον ἐλλείπουσι σχετικαὶ μαρτυρίαι, περιγράφουσαι τὴν ἀναμφισβητήτως ὑπάρχουσαν—ἀπλῆν βεβαίως—λειτουργικὴν πράξιν τῆς καθιερώσεως τῶν κληρικῶν. Ὡς ἔχει σημειωθῆ λίαν εὐστόχως ἐξ ἄλλης ἀφορμῆς, «εἶναι οὐχὶ ἐπιτυχὲς νὰ ἀμφισβητῶμεν γεγονότα, ἐπὶ τῆς ἀπλῆς ὀνομασίας καὶ ὀρολογίας, μεταγενεστέρως ἐπικρατησάσης, στηριζόμενοι καὶ νὰ ἀρνῶμεθα μίαν *de facto* ἐπικρατοῦσαν κατάστασιν»². Ἐφ' ὅσον λοιπὸν κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας αἱ διακονίσσαι καὶ αἱ διακονικὰ λειτουργήματα ἔχουσι χῆραι ἀναμφιβόλως μνημονεύονται ἐπανειλημμένως μετὰ τῶν κληρικῶν, δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι αὗται ἐγκαθίσταντο εἰς τὸ λειτουργήματα αὐτῶν διὰ τελετουργικῆς πράξεως ἀναλόγου πρὸς τὴν διὰ τὰς λοιπὰς τάξεις τοῦ κλήρου ἐν χρήσει οὔσαν³, τοῦθ' ὅπερ συνέβαινε καὶ ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς, ὡς ἀποδεικνύεται ἐν τῇ ἐπομένῃ παραγράφῳ.

β') Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς.

1. Ἐκ τῶν ἱστορικῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχῶν τοῦ δ' αἰῶνος, αἴτινες ἀμέσως ἀναφέρονται εἰς τὸ ζήτημα τῆς «χειροτονίας» ἢ «χειροθεσίας» τῶν διακονισσῶν,

1. Ἰδὲ σελ. 435. Ὅτι καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς τονίζει τὴν ἀποστολικὴν προέλευσιν τῆς τάξεως τῶν «χηρῶν», ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι ἀνάγει εἰς τὸ χωρίον Α' Τιμ. ε', 9 ὅσα λέγει περὶ «χηρῶν» (Ἰδὲ ἐν σελ. 440 ἑποσημ. 10 καὶ 12).

2. K. M π 6 ν η, Αἱ τρεῖς «κανονικαὶ ἐπιστολαὶ» τοῦ Μ. Βασιλείου πρὸς Ἀμφιλόχιον... ἐν *Byzantinische Zeitschrift, Sonderdruck aus Band 44/1951*, σελ. 76.

3. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ ἐὰν ἡ λειτουργικὴ αὕτη πράξις ἦτο χειροτονία ἢ ἀπλῆ χειροθεσία ἐν τῇ συγχρόνῳ τῶν λέξεων ἐννοίᾳ, ἀσχολούμεθα περὶ αὐτὸ ἐν τοῖς δύο ἐπομένοις κεφαλαίοις.

πολλὰ πράγματα καὶ «άνυπερβλήτους δυσχερείας»¹ παρέσχον τοῖς ἐρευνηταῖς αἱ τελευταῖαι φράσεις τοῦ ἰθ' κανόνος τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικῆς συνόδου (325), ὅστις ὁμιλῶν ἀφ' ἑνὸς περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ ἀναβαπτισμοῦ τῶν μετανοούντων καὶ εἰσερχομένων εἰς τὴν Καθολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν «Παυλιανισάντων»² καὶ ἀφ' ἑτέρου περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων ἀναχειροτονίας τῶν ἐπιστρεφόντων καὶ ἀναβαπτιζομένων «Παυλιανισάντων» κληρικῶν, οἵτινες ἦσαν «ἀμειπτοι καὶ ἀνεπίληπτοι», τῶν ἀναξίων καὶ «ἀνεπιτηδείων» ἐξ αὐτῶν καθαιρουμένων, καταλήγει εἰς τὰ ἐξῆς: «Ὡσαύτως δὲ καὶ περὶ τῶν διακονισσῶν, καὶ ὅλως περὶ τῶν ἐν τῷ κλήρῳ (ἢ κανόνι) ἐξεταζομένων, ὁ αὐτὸς τύπος παραφυλαχθήσεται. Ἐμνήσθημεν δὲ τῶν διακονισσῶν τῶν ἐν τῷ σχήματι ἐξετασθεισῶν, ἐπεὶ μηδὲ χειροθεσίαν τινὰ ἔχουσιν, ὥστε ἐξάπαντος ἐν τοῖς λαϊκοῖς αὐτάς ἐξετάζεσθαι»³. Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ κανόνος φαίνονται ἀντιφάσκοντες καὶ ἀντιτιθέμενοι πρὸς ἑαυτούς, διότι ἐνῶ ἡ πρώτη περίοδος αὐτῶν, ὡς δεικνύει ἡ φιλολογικὴ συνάφεια, τονίζει τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναχειροτονίας τῶν διακονισσῶν τῶν «Παυλιανισάντων» ὑπὸ ὀρθοδόξων ἐπισκόπων («ὡσαύτως... ὁ αὐτὸς τύπος παραφυλαχθήσεται»), ἀντιθέτως ἡ δευτέρα περίοδος ὁμιλεῖ περὶ διακονισσῶν, «μηδὲ χειροθεσίαν τινὰ ἔχουσῶν» καὶ «ἐξάπαντος ἐν τοῖς λαϊκοῖς ἐξεταζομένων». Πρὸς ἄρσιν τῆς φαινομενικῆς ταύτης ἀντιφάσεως καὶ ἀντιθέσεως καὶ πρὸς ἐρμηνείαν τῆς τελευταίας περιόδου ἐγένοντο διάφοροι προσπάθειαι καὶ ἀπόπειραι, αἱ κυριώτεραι τῶν ὁποίων εἶναι αἱ ἐξῆς:

α') Ὁ Hefele⁴ ἐν τῇ πρώτῃ ἐκ τῶν δύο περιόδων ἀντὶ τοῦ «ὡσαύτως δὲ καὶ περὶ τῶν διακονισσῶν» ἀναγινώσκει μετὰ τοῦ Γελασίου⁵ «ὡσαύτως δὲ καὶ περὶ διακόνων». Ἡ ἄποψις ὅμως αὕτη δὲν εὐσταθεῖ, ἀφ' ἑνὸς διότι στερεῖται παλαιογραφικοῦ ἐρείσματος, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι ἡ φράσις τῆς β' περιόδου «ἐμνήσθημεν δὲ τῶν διακονισσῶν» προϋποθέτει προηγηθεῖσαν ἐν τῷ κανόνι μνείαν διακονισσῶν⁶. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐκδοχὴ αὕτη οὐδόλως ἐρμηνεύει τὴν τελευταίαν περίοδον τοῦ κανόνος.

1. Hefele, τόμ. 1, σελ. 428. Borsinger, σελ. 31. A. Kalsbach, Das Diakonissenamt im Kan. 19 des Konzils von Nicaea ἐν Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte 32 (1924), σελ. 166 ἐξ.

2. «Παυλιανισάντες» ὀνομάσθησαν οἱ ὁπαδοὶ τοῦ αἰρετικοῦ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως (B. Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία, Ἀθήναι 1948, σελ. 155).

3. Ἀ. Ἀλιβιζάτου, σελ. 32-33. Mansi Conc. Coll., τόμ. 2, σελ. 676 ἐξ. Hefele-Leclercq, Histoire des Conciles τόμ. I 1 (Paris 1907), σελ. 615.

4. Hefele, Conciliengeschichte, τόμ. 1, Freiburg im Breisgau 1855, σ. 412. Borsinger, σ. 32. Kalsbach, σελ. 48.

5. Mansi Conc. Coll., τόμ. 2, σ. 906.

6. Πρβλ. Borsinger, σ. 32.

β') Οἱ ἐρευνηταὶ Du Cange¹, Odelem², Pinius³, Bona-Sala⁴, Pankowski⁵, Permaneder⁶, ἐκλαμβάνοντες τὸν σύνδεσμον ἐπεὶ ὡς αἰτιολογικὸν καὶ ποιούμενοι λόγον περὶ διττῆς «χειροθεσίας», ἦτοι ἀφ' ἑνὸς περὶ χειροτονίας ἐχοῦσης μυστηριακὸν χαρακτῆρα καὶ ἀφ' ἑτέρου περὶ χειροθεσίας ἐχοῦσης τὸν χαρακτῆρα ἀπλῆς εὐλογίας καὶ τελετῆς, δέχονται, ὅτι ἡ μὲν πρώτη παρείχετο τῷ κλήρῳ, ἡ δὲ δευτέρα ταῖς διακονίσσαις. Ἐπομένως ἡ τελετὴ τῆς καθιερώσεως καὶ ἐγκαταστάσεως τῶν διακονισσῶν εἰς τὸ «ἄξιωμα» αὐτῶν οὐσιωδῶς ἦτο διάφορος τῆς χειροτονίας τῶν κληρικῶν, ἦτο ἀπλῆ «εὐλογία» (Benedictio) καὶ οὐχὶ πανηγυρικὴ «χειροτονία» (Ordinatio), εἰς τρόπον ὥστε, ὅταν ἡ τελευταία χαρακτηρισθῇ ὡς «χειροθεσία» ἐν στενωτέρᾳ ἐννοίᾳ, δύναται τις μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπῃ, ὅτι αἱ διακόνισσαι οὐδεμίαν εἶχον «χειροθεσίαν». Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀποψις αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ, διότι, καταντῶσα εἰς προφανῆ «ληψίῃν τοῦ ζητουμένου», εἶναι ἀντίθετος ἀφ' ἑνὸς πρὸς τὴν τελευταίαν περίοδον τοῦ κανόνος, ἥτις ἐμφαντικῶς ἀποκλείει διὰ τὰς μνημονευομένας ὑπ' αὐτῆς διακονίσσας οἰανδήποτε «χειροθεσίαν», ἔστω καὶ «χειροθεσίαν» ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ, καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὴν προτελευταίαν περίοδον τοῦ κανόνος, ὡς καὶ πρὸς ἑτέρας ἱστορικὰς μαρτυρίας⁸, ἐξ ὧν ἀποδεικνύεται ἡ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὑπαρξίς τῆς χειροτονίας τῶν διακονισσῶν.

γ') Οἱ Valesius⁹, Van Espen¹⁰ καὶ Kalsbach¹¹ λύουσι τὸ ζήτημα, ἰσχυρίζόμενοι, ὅτι κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ δ' αἰῶνος δὲν εἶχεν εἰσέτι εἰσαχθῆ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἢ μόλις περὶ τὸ 400μ. X.- κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν- εἰσαχθεῖσα πανηγυρικὴ «χειροθεσία» ἢ «χειροτονία» τῶν διακονισσῶν. Ἐπομένως ὁ κανὼν οὗτος, κατ' αὐτούς, σημαίνει, ὅτι ὁ τρόπος τῆς ἐν τῇ Καθολικῇ Ὁρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ ἀποκαταστάσεως εἰς τὸ ἄξιωμα αὐτῶν τῶν ἐκ τῆς αἰρέσεως τῶν «Παυλιανισάντων» προσερχομένων κληρικῶν καὶ διακονισσῶν εἶναι διάφορος δι' ἑκατέραν τῶν δύο τούτων τάξεων, καθ' ὅτι ἐνῶ οἱ ἄμεμπτοι καὶ ἀνεπίληπτοι «Παυλιανίσαντες» κληρικοί, εἰσερχόμενοι εἰς τὴν Καθολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἀναχειροτονοῦνται, ἀντιθέτως αἱ διακόνισσαι, ἀποκαθι-

1. Du Cange, Παρατηρήσεις εἰς τὴν Ἀλεξιάδην τῆς Ἀννης Κομνηνῆς II, XV, ἐκδ. Schopen-Reifferscheid, Bonn 1839/78, II, 690, 696.

2. Joh. Odelem, μν. ἔργον.

3. Pinius, μν. ἔργον.

4. J. Bona-R. Sala, σ. 357-359.

5. Pankowski, μνημ. ἔργον, § 32 ἐξ.

6. Permaneder, σ. 1975 ἐξ.

7. Borsinger, σελ. 31-32.

8. Ἰδὲ κατωτέρω ἐν τῇ παρούσῃ παραγράφῳ.

9. Ἰδὲ Hefele, ἐνθ' ἄνωτ.

10. Αὐτόθι.

11. A. Kalsbach, σελ. 46 ἐξ.

στάμεναι εἰς τὸ διακονικὸν αὐτῶν λειτούργημα ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ δὲν χειροτονοῦνται, ἀλλὰ παραμένουσιν, ὡς καὶ πρότερον, ἐν τῇ τάξει τῶν λαϊκῶν.

Ἡ ἐρμηνεία αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ δεκτὴ, ἐὰν ἀφ' ἐνὸς δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῷ κανόνι ἢ τὴν ἀναχειροτονίαν τῶν διακονισσῶν ὑπαινιττομένη φράσις «ὡσαύτως δὲ καὶ περὶ τῶν διακονισσῶν... ὁ αὐτὸς τύπος παραφυλαχθήσεται», ἐὰν ἀφ' ἑτέρου ἐν τῷ αὐτῷ κανόνι δὲν ἐμνημονεύοντο αἱ διακόνισσαι μετὰ τοῦ κλήρου καὶ ἐὰν ἐκ τρίτου δὲν ὑπῆρχον ἕτεραι οὐ μόνον προγενέστεραι, ἀλλὰ καὶ σύγχρονοι πρὸς αὐτὴν ἢ μεταγενέστεραι ἱστορικαὶ μαρτυρίαι, πιστοποιοῦσαι εἴτε τὴν ἐν τῷ κλήρῳ θέσιν καὶ κατάταξιν τῶν διακονισσῶν, εἴτε τὴν ἀνάλογον πρὸς τὴν χειροτονίαν τῶν διακόνων «χειροτονίαν» τῶν διακονισσῶν. Οὕτως ἢ «χειροτονία» τῶν διακονισσῶν οὐ μόνον πιθανῶς προϋποτίθεται ὑπὸ τῆς ἀριθμώσεως ταύτας εἰς τὸν κλῆρον («Διδασκαλίας») (γ' αἰῶν) καὶ ὑπὸ ἄλλων, ὡς εἶδομεν, πηγῶν τοῦ β' καὶ γ' αἰῶνος¹, ἀλλὰ καὶ περιγράφεται ὑπὸ ἱστορικῶν πηγῶν, ἐκπροσωπουσῶν ἐκκλησιαστικὴν πρᾶξιν σχεδὸν σύγχρονον πρὸς τὸν ἰθ' κανόνα τῆς Α' Οἰκ. συνόδου² καὶ πρὸ πάντων μνημονεύεται ἐν ἐπομέναις οἰκουμενικαῖς συνόδοις (ιε' κανὼν τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμ. συνόδου—ιδ' καὶ μ' κανὼν τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης Οἰκουμ. συνόδου), αἵτινες, τὴν τε θεωρίαν καὶ πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας ἔχουσαι ὑπ' ὄψει, προσέδωκαν εἰς αὐτὴν κῦρος καὶ ἰσχὺν πανεκκλησιαστικὴν³.

δ') Τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν ἀπόψεων ἀποδεικνυομένων ἐπισφαλῶν, δεόν εἶτε νὰ ταχθῶμεν μετὰ τῆς ἀπόψεως τῶν Thomassin⁴, Binterim⁵, Ph. Onslow⁶, K. Καλλινίκου⁷, οἵτινες τὴν φράσιν «μηδὲ χειροθεσίαν τινὰ ἔχουσι» θεωροῦσιν ὡς ἀναφερομένην μόνον εἰς τὰς οὐδεμίαν χειροθεσίαν ἔχουσας διακονίσσας τῶν «Παυλιανισάντων», ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἔχουσας «χειροθεσίαν» διακονίσσας τῆς Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, εἴτε νὰ δεχθῶμεν τὴν ἐξ ἴσου πιθανὴν καὶ πειστικὴν γνώμην τῶν Βαλασαμῶνος⁸, Ζωναρᾶ⁹, Morinus¹⁰, K. H. Schaefer¹¹, Ludwig¹², οἵ-

1. Πρβλ. τὰ ἐν τῇ προηγουμένη παραγράφῳ λεχθέντα.

2. Ἴδὲ ἐν τῇ παρούσῃ παραγράφῳ τὴν ὑπ' ἀρ. 2 ἐνόητα.

3. Πρβλ. Κωνστ. Μ π ὁ γ η. ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 77.

4. L. Thomassin, τόμ. 1, βιβλ. III, κεφ. 49-51.

5. Binterim, σελ. 442 ἐξ.

6. Ph. Onslow, σ. 534.

7. K. Καλλινίκου, σελ. 57.

8. Θεοδ. Βαλασαμῶνος, Ἑρμ. τοῦ ἰθ' κανόνος., Migne Ἐ. Π. τόμ. 137, στ. 304

9. Ζωναρᾶ, Ἑρμ. τοῦ ἰθ' καν. τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ οἰκ. συνόδου ἐν Γ. Ράλλη-Μ. Ποτλή, τόμ. 2, σελ. 158.

10. Morinus, μνημ. ἔργον. Hild. Borsinger, ἐνθ' ἀνωτ.

11. A. Kalsbach, σελ. 47-48. Hild. Borsinger, ἐνθ' ἀνωτ.

12. A. Ludwig, σελ. 12.

τινες, ἐκλαμβάνοντες τὸν σύνδεσμον «ἐπεὶ» ὡς χρονικὸν (ἐπεὶ= ἐφ' ὅσον, ὁσάκις, ὅταν), δέχονται τὴν παρὰ τοῖς «Παυλιανίσασιν» ὑπαρξίν δύο τάξεων «διακονισσῶν», ἤτοι ἀφ' ἑνὸς τῆς τάξεως τῶν κεχειροτονημένων διακονισσῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς τάξεως τῶν μὴ κεχειροτονημένων. Αἱ διακόνισσαι τῆς δευτέρας κατηγορίας εἴτε ἦσαν ἀπλῶς γυναῖκες φιλόδοξοι, οἰκειοποιούμεναι καὶ ἰδιοποιούμεναι τὸ σχῆμα ἢ τὸ ἀξίωμα τῶν διακονισσῶν, μὴ δεχθεῖσαι χειροθεσίαν τινὰ καὶ ἐπομένως ἀνήκουσαι εἰς τὴν τάξιν τῶν λαϊκῶν, εἴτε πιθανώτερον, ὡς ὑποστηρίζουσιν οἱ Βαλσαμῶν καὶ Ζωναρᾶς, ἦσαν οἰονεὶ δόκιμοι διακόνισσαι, μὴ δεχθεῖσαι εἰσέτι τὴν χειροθεσίαν καὶ ἐπομένως ἀνήκουσαι εἰς τὴν τάξιν τῶν λαϊκῶν¹. Οὕτως ἡ φράσις («μηδὲ χειροθεσίαν τινὰ ἔχουσι») ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰς ἐκ τῶν διακονισσῶν τῶν «Παυλιανισάντων» μὴ κεχειροτονημένας. Αἱ τελευταῖαι δύο ἐκδοχαὶ εἶναι κατὰ πάντα ἱκανοποιητικαί, διότι αὗται ἀφ' ἑνὸς δὲν παραθεωροῦσι τὰς ἐν τῷ κανόνι ὑπαρχούσας φιλολογικὰς συναφείας καὶ λογικὰς συναρτήσεις καὶ ἀφ' ἑτέρου εἶναι κατὰ πάντα σύμφωνοι πρὸς τὰ καθ' ὅλου ἱστορικὰ δεδομένα καὶ πλαίσια, ἅτινα σχετίζονται πρὸς τὴν «χειροτονίαν» τῶν διακονισσῶν.

Ὅθεν τὸ ἐκ τῆς κριτικῆς ταύτης ἀναλύσεως καὶ ἐρμηνείας τοῦ 19ου κανόνος τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικῆς συνόδου συναγόμενον συμπέρασμα εἶναι, ὅτι ὁ κανὼν οὗτος, ἀποδεικνύων τὴν παρὰ ταῖς «Παυλιανιζούσαις» μόνον διακόνισσαις ἔλλειψιν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει εἰδικῆς «χειροθεσίας», οὐδόλως μαρτυρεῖ, ὅτι αὕτη δὲν εἶχεν εἰσέτι εἰσαχθῆ διὰ τὴν εἰς τὸ διακονικὸν αὐτῶν λειτούργημα ἐγκατάστασιν τῶν διακονισσῶν τῆς Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἀντιθέτως ὁ κανὼν οὗτος προϋποθέτει προφανῶς τὴν ὑπαρξίν τῆς «χειροτονίας» ταύτης, διότι, ἐὰν οὗτος τῷ ὄντι ἐπέβαλλεν ἐκκλησιαστικὴν πρᾶξιν, ἀποκρούουσιν τὴν «χειροτονίαν» τῶν διακονισσῶν, οὐ μόνον δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ συνυπάρχωσιν αὐτῷ ἀντίθετοι ἱστορικαὶ μαρτυρίαι, ἀλλὰ καὶ ἐν

1. Κατὰ τὸν Θεόδ. Β α λ σ α μ ῶ ν α «παρθένοι ποτὲ προσήρχοντο τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ κατὰ προτροπὴν τοῦ ἐπισκόπου ἐφυλάττοντο, ὡς ἀναθεημένοι τῷ Θεῷ, πλην μετὰ σχήματος λαϊκοῦ· τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ ἐξ ἐ τ ἄ ζ ε σ θ α ι α ὁ τ ἄ ς ἐ ν τ ῷ σ χ ῆ μ α τ ι. Τεσσαρακονταετούς δὲ ἡλικίας γενόμενοι, ἠξιοῦντο καὶ χειροτονίας διακονισσῶν, εὐρισκόμενοι πάντως ἀξίαι. Εἰ γοῦν καὶ τινες ἐκ τούτων, φησί, παυλιανίσαι ἔτυχον, γενήσεται καὶ ἐπ' αὐταῖς εἰ τι καὶ ἐπὶ τοῖς ἄρρεσιν ὠρίσθη ἄνωθεν» (Θεοδ. Β α λ σ α μ ῶ ν ο ς, ἐνθ' ἄνωτ.). Ὁ Ζ ω ν α ρ ᾶ ς λέγει τὰ ἐξῆς: «Παρθένοι τὸ παλαιὸν προσήρχοντο τῷ Θεῷ ἀγνεύειν ὁμολογούσαι, ἃς οἱ ἐπίσκοποι καθιέρουν, κατὰ τὸν ς' κανόνα τῆς ἐν Κερθαγένῃ συνόδου, καὶ τῆς τούτων ἐφρόντιζον φυλακῆς, κατὰ τὸν μζ' κανόνα τῆς αὐτῆς συνόδου· ἐξ ὧν δὴ παρθένων καὶ διακόνισσαι ἐχειροτονοῦντο κατὰ τὸν καιρὸν τὸν προσήκοντα, ἦγουν ὅτε ἐτῶν ἐγένοντο τεσσαράκοντα. Αἱ δὲ τοιαῦται καὶ τι σχῆμα ἐνεδύοντο παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἐν τῷ εἰκοστῷ πέμπτῳ ἐνιαυτῷ τῆς ἡλικίας αὐτῶν, κατὰ τὸν ρμ' (ρλ' ἐν τῷ Πηδαλιῷ) κανόνα τῆς εἰρημένης συνόδου. Τοιαύτας οὖν παρθένους ἢ σύνοδος αὕτη καλεῖ διακόνισσας ἐν τῷ σχήματι ἐξετασθείσας, χειροθεσίαν δὲ μὴ ἔχουσας, ἃς καὶ ἐν τοῖς λαϊκοῖς ἐξετάζεσθαι κελεύει, ὅταν ὁμολογήσωσι τὴν αἴρεσιν αὐτῶν καὶ ἀπόσχωνται αὐτῆς» (Ζ ω ν α ρ ᾶ ς, ἐνθ' ἄνωτ.).

τῇ ἀκολουθούσῃ αὐτῷ χρονικῇ περιόδῳ,—τουλάχιστον κατὰ τὸ διαρρεῦσαν χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τοῦ ἔτους 325 μ.Χ. μέχρι τοῦ ἔτους 451 μ.Χ., καθ' ὃ νέα οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἡ Δ' ἐν Χαλκηδόνι, ἀποφαίνεται καταφατικῶς περὶ τῆς χειροτονίας τῶν διακονισσῶν—, πιθανώτατα οὐδόλως θὰ ἀπετολμᾶτο ἡ θεωρητικὴ μνεία ἢ ἡ ἐν τῇ πράξει χρῆσις τῆς «χειροτονίας» τῶν διακονισσῶν, γνωστοῦ ὄντος τοῦ μεγάλου σεβασμοῦ, οὗ ἀπέλαυον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας οἱ κανόνες τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικῆς συνόδου. Ὁ Binterim ἐρωτᾷ χαρακτηριστικῶς: «Οἱ ἅγιοι ἐπίσκοποι Βασίλειος, Γρηγόριος Νύσσης, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος θὰ ἐπέτρεπον, ἵνα αἱ ἀδελφαὶ ἢ αἱ πνευματικαὶ θυγατέρες αὐτῶν χειροτονῶνται διακόνισσαι ἐναντίον τῆς διαθέσεως τῆς γενικῶς καὶ μεγάλως τιμωμένης συνόδου;»¹.

Ὅθεν ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι ὁ ἰθ' κανὼν τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ οἰκουμενικῆς συνόδου ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀπέκρουε τὴν «χειροτονίαν» ἢ «χειροθεσίαν» τῶν διακονισσῶν, εἶναι πάντῃ ἀστήρικτος καὶ ἀπαράδεκτος, ἅτε προσκρούων εἰς τὴν διὰ τῆς φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς κριτικῆς ὀρθὴν ἐρμηνείαν τοῦ κανόνος. Ἄλλὰ καὶ ἂν ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ κανὼν οὗτος ἀπέκρουε τῷ ὄντι τὴν «χειροτονίαν» τῶν διακονισσῶν, δεόν παραλλήλως νὰ δεχθῶμεν, ὅτι προφανῶς ἐπρόκειτο περὶ λίαν προσαίρου ἀποφάσεως, προσκρουσάσης ἐν τῇ πράξει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν ἀπὸ δεκαετηρίδων ἢ ἀπ' αὐτῆς πιθανῶς τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς δημιουργηθεῖσαν ἀντίθετον συνείδησιν τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ καταργηθείσης ἐπισήμως διὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι οἰκουμενικῆς συνόδου (ιε' κανὼν) καὶ ὑπὸ τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης οἴκουμ. συνόδου (κανόνες ιδ' καὶ μ'), συμφώνως πρὸς τὸ ἀξίωμα, καθ' ὃ ἰσχυρὸς μεταγενέστερος νόμος καταργεῖ πάντα προηγουμένον (lex posterior derogat priori).

2. Πρὸς τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ ἰθ' κανόνος τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ οἴκουμ. συνόδου, ὑπάρχουσιν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δ' αἰῶνος μέχρι τοῦ τέλους τῶν βυζαντινῶν χρόνων καὶ πλεῖστοι ἕτεροι μαρτυρίαι ἀναφερόμεναι εἰς τὸν θεσμὸν καθ' ὅλου τῶν «διακονισσῶν» ἢ εἰς τὴν «χειροτονίαν» αὐτῶν εἰδικῶς.

α') Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐκ τῶν Ἄνατολικῶν Ἐκκλησιῶν προερχομένας μαρτυρίας, δεόν ἐν πρώτοις νὰ μνημονεύσωμεν τοὺς «Ἐκκλησιαστικοὺς Κανόνας τῶν Ἀποστόλων» («Canones Apostolorum Ecclesiastici»), οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ πρῶτον βιβλίον² τῆς ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ δ' αἰῶνος πιθανώτατα προερχομένης καὶ ἐν Αἰγύπτῳ συντεθείσης «Ἀποστολικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Διατάξεως»³. Ἐν τοῖς κανόσι τούτοις (κέφ. XXIV)⁴ λέγεται, ὅτι «εὐχρηστόν ἐστι

1. A. Binterim, σελ. 443. A. Ludwig, σελ. 12-13.

2. Jos. Mayer, σελ. 6.

3. B. Altaner, σελ. 42.

4. Th. Schermann, Die allgemeine Kirchenordnung, Paderborn 1914, σελ. 31 ἐξ.

ταῖς γυναίξιν διακονίαν καταστήσασιν¹. Αἱ πρὸς διακονίαν ἐκλεγόμεναι γυναῖκες εἶναι χῆραι καὶ ὀρίζονται, «ἵνα ἐπισχύσωσι ταῖς ἐνδεομέναις»². Πρὸς τῇ χήρα-διακονίῃ οἱ «Ἐκκλησιαστικοὶ Κανόνες τῶν Ἀποστόλων» μνημονεύουσι καὶ τὰς εἰς τὴν τάξιν τῶν «χηρῶν» ἐγκαθισταμένας («χηραὶ καθιστανέσθωσαν»), ἀλλ' ἐνῶ αὐταὶ οὐδόλως εἶναι φορεῖς διακονικῆς τινος ἐργασίας, ἀλλ' ἀπλῶς ζῶσι «προσιμένουσαι τῇ προσευχῇ περὶ πάντων τῶν ἐν πείρᾳ», ἀντιθέτως ἢ πρὸς «διακονίαν» ἐγκαθισταμένη χήρα-διακόνισσα δέον νὰ ζῇ «παρεδρεύουσα ταῖς ἐν ταῖς νόσοις πειραζομέναις», νὰ εἶναι «εὐδιάκονος, νηπιτικῆ, τὰ δέοντα ἀπαγγέλλουσα τοῖς πρεσβυτέροις, μὴ αἰσχροκερδῆς, μὴ οἴνω πολλῷ προσέχουσα³, ἵνα δύνηται νήφειν πρὸς τὰς νυκτερινὰς ὑπηρεσίας»⁴. Οὕτω καθίσταται προφανές, ὅτι,—ὡς ἐν τῇ «Διδασκαλίᾳ» τὸν γ' αἰῶνα, οὕτω καὶ ἐν τοῖς «Ἐκκλ. Κανόσι τῶν Ἀποστόλων» περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δ' αἰῶνος—, ἡ τάξις τῶν διακονισσῶν παρουσιάζεται ὡς ὁ κύριος φορεὺς τοῦ γυναικείου διακονικοῦ λειτουργήματος, τῶν «χηρῶν» περιορισθεισῶν ἐν τοῖς «Ἐκκλ. Κανόσι...» εἰς μίαν ζωὴν προσευχῆς.

Ἡ ἐξέλιξις αὕτη, τ. ἔ. ἡ ὑποχώρησις τῆς τάξεως τῶν «χηρῶν» καὶ ἡ πλήρης ἐκπροσώπησις τοῦ γυναικείου διακονικοῦ λειτουργήματος ὑπὸ τῆς τάξεως τῶν «διακονισσῶν», κορυφοῦται καὶ ἀποκρυσταλλοῦται ἐν ταῖς «Ἀποστολικαῖς Διαταγαῖς», αἵτινες συνεκροτήθησαν πιθανότατα περὶ τὸ 380 ἐν Συρίᾳ ἢ Κωνσταντινουπόλει⁵ ὑπὸ συμπλητοῦ τινος, περισυλλέξαντος καὶ ἐνοποιήσαντος προϋπάρχοντα κείμενα⁶. Ἐνῶ ἐν ταῖς «Ἀποστ. Διαταγαῖς» λέγεται, ὅτι αἱ εἰς τὴν τάξιν τῶν «χηρῶν» ἐγκαθιστάμεναι εἶναι ὑποτεταγμέναι «τοῖς διακόνοις, ἔτι μὴν καὶ ταῖς διακόνοισι»⁷, οὐδεμίαν δέχονται χειροτονίαν⁸ καὶ ζῶσιν ἀπομεμονωμένοι ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν⁹ καὶ ὑπηρετοῦσαι τῷ Θεῷ διὰ ψαλμωδιῶν, προσευχῶν, νηστειῶν

1. Ἐν τῇ λατινικῇ μεταφράσει τῶν «Ἐκκλησιαστικῶν Κανόνων τῶν Ἀποστόλων» λέγεται: «Utile est mulieribus diaconissam ordinare» (E. Haule r, Didascalie Apostolorum fragmenta Veronensia latina, Leipzig 1900, σελ. 99).

2. Th. Schermann, ἐνθ' ἄνωτ.

3. Πρβλ. τὰ ἐν Α' Τιμ. γ', 8 διὰ τοὺς διακόνους ἀπαιτούμενα προσόντα.

4. Th. Schermann, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 29.

5. B. Altaner, σελ. 44.

6. Τὰ ἐξ πρῶτα ἐκ τῶν ὀκτῶ βιβλίων τῶν «Ἀποστολικῶν Διαταγῶν» εἶναι ἐπεξεργασία τῆς «Διδασκαλίας» (Δ. Μπαλάου, Πατρολογία, σελ. 435-436. B. Altaner, σελ. 43).

7. Ἀπ. Διαταγαί, βιβλ. Γ', κεφ. ζ' ἐν Migne 'E. Π. τόμ. 1, στ. 780.

8. Ἀπ. Διαταγαί, βιβλ. Η', κεφ. κε' ἐν Migne 'E. Π. τόμ. 1, στ. 1121.

9. Αἱ Ἀπ. Διαταγαὶ ἐρμηνεύουσιν ὡς ἐξῆς τὴν φράσιν τοῦ Πολυκάρπου, καθ' ἣν αἱ χῆραι εἶναι «θυσιαστήριον Θεοῦ»: «Γνωρίζετω οὖν ἡ χήρα, ὅτι θυσιαστήριον ἐστὶ Θεοῦ, καὶ καθήσθω ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς... οὐδὲ γάρ ποτε τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ

καὶ ἀγρυπνιῶν¹, ἀντιθέτως ἐν ταῖς αὐταῖς «'Αποστ. Διαταγαῖς» γίνεται ἐκτενέστατος λόγος περὶ τῆς ἐκλογῆς, τῆς «χειροτονίας» καὶ τῶν τομῶν τῆς διακονικῆς ἐργασίας τῶν «διακονισῶν» καὶ καθορίζεται ἡ θέσις αὐτῶν ἐν τῇ ἱεραρχικῇ κλίμακι τῶν τάξεων τοῦ κλήρου².

Ἄξιόλογον μαρτυρίαν περὶ τοῦ γυναικείου διακονικοῦ λειτουργήματος παρέχει ἡμῖν ἡ κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ ε' αἰῶνος πιθανώτατα συντεθεῖσα καὶ ἐκ τῶν μονοφυσιτικῶν κύκλων τῆς Συρίας προελθοῦσα «Διαθήκη τοῦ Κ. ἡ. Ἰ. Χ.» («Testamentum Domini nostri Jesu Christi») ³. Ἡ «Διαθήκη» ἀφ' ἐνὸς παρουσιάζει τὰς χειροτονουμένας «χ ῆ ρ α ς» («viduas» ἢ «viduas canonicas»), αἵτινες τάσσονται εἰς τὸν κλῆρον καὶ εἶναι αἱ κύριαι ἐκπρόσωποι τοῦ παρὰ ταῖς γυναίξει διακονικοῦ ἔργου⁴, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὰς εἰς τὰς τάξεις τῶν λαϊκῶν ἀνηκούσας καὶ μὴ κεχειροτονημένας «διακονίσσας» («diaconissas»), αἵτινες τελοῦσιν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν χηρῶν καὶ ἔχουσι κυρίως καθήκοντα πυλωρῶν ἐν τοῖς ναοῖς⁵. Ὅθεν ἡ ἐν τῇ «Διαθήκῃ» διοργάνωσις τῆς γυναικείας διακονίας φαίνεται ἰδιότυπος, διότι, ἐνῶ συμφώνως πρὸς πάσας τὰς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ δ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς μαρτυρίας αἱ κύριαι φορεῖς τοῦ γυναικείου διακονικοῦ λειτουργήματος ὀνομάζονται «διακόνισσαι», τῶν «χηρῶν» διαγουσῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἓνα ἀπράγμονα ἀσκητικὸν βίον, ἀντιθέτως ἐν τῇ «Διαθήκῃ» ὡς κύριαι ἐκπρόσωποι τῆς γυναικείας διακονίας παρουσιάζονται αἱ ὑπεράνω τῶν «διακονισῶν» ἰστάμεναι «χηραι». Ἡ ἐν τῇ «Διαθήκῃ» ἰδιοτυπία αὕτη εἶτε προῆλθεν ἐκ μεταλλαγῆς τῶν ὀνομασιῶν, ὀφειλομένης εἰς μεταφραστικόν τι σφάλμα, δοθέντος, ὅτι δὲν ἔχομεν πρὸ ἡμῶν τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον κείμενον τῆς «Διαθήκης», ἀλλὰ μεταφράσεις, συριακὴν τὴν μίαν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου, λατινικὴν τὴν ἑτέραν, προελθοῦσαν ἐκ τῆς συριακῆς μεταφράσεως· εἶτε ἐκπροσωπεῖ τὴν ἐκκλησιαστικὴν πρᾶξιν τῶν μονοφυσιτικῶν κύκλων τῆς Συρίας, καθ' ἣν ὑπῆρχον ἴσως παρ' αὐτοῖς ἀφ' ἐνὸς κεχειροτονημέναι διακόνισσαι, δι' ἧς ἐχρησιμοποιοῖτο ὁ παλαιὸς terminus technicus «χηραι»⁶, καὶ ἀφ' ἑτέρου

περιτρέχει, ἀλλ' ἐνὶ τόπῳ ἴδρυται) ('Απ. Διαταγαί, βιβλ. Γ', κεφ. ε' ἐν Migne 'E. Π. τόμ. 1, στ. 776).

1. 'Απ. Διαταγαί, βιβλ. Γ', κεφ. ζ' ἐν Migne 'E. Π. τόμ. 1, στ. 780.
2. Ἴδὲ τὰ ἐπὶ μέρους σχετικὰ χωρία ἐν τοῖς ἐπομένοις κεφαλαίοις.
3. Ἡ «Διαθήκη...» ἐγρᾶφη μὲν ἑλληνιστί, ἀλλὰ διεσώθη μόνον ἐν συριακῇ, αἰθιοπικῇ καὶ ἀραβικῇ μεταφράσει (Δ. Μπαλάνου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 435. B. Altaner, σελ. 45).
4. Rahmani, σελ. 163-165. Ἴδὲ τὰ σχετικὰ ἐπὶ μέρους χωρία ἐν τοῖς ἐπομένοις κεφαλαίοις.
5. Rahmani, σελ. 165-166.
6. Ἡ ἐν τῇ «Διαθήκῃ» χρῆσις τοῦ παλαιοῦ τεχνικοῦ ὄρου «χηραι», περὶ οὗ εἴπομεν τὰ δέοντα ἐν τῇ α' παραγράφῳ του παρόντος κεφαλαίου, δύναται νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐν τῇ «Διαθήκῃ» περιελήφθη πολὺ ἀρχαιότερον ὕλικόν (Δ. Μπαλάνου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 434-435. B. Altaner, σελ. 45 καὶ σελ. 40-41).

νεώτεροι καὶ μὴ κεχειροτονημένοι βοηθοὶ αὐτῶν, ὡς δόκιμοι πιθανῶς διακονίσσαι—(αἰῶναι)¹, δι' ἃς ἐχρησιμοποιεῖτο ὁ ὄρος «διακονίσσαι».

Ἡ ἐξωτερικὴ—καὶ οὐχὶ οὐσιαστικὴ—ιδιοτυπία τῆς «Διαθήκης» ἀποτελεῖ ἐξαιρέσιν ἐν τῇ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἱστορίᾳ τῆς γυναικείας διακονίας, διότι αἱ εἰς τὰς φορεῖς τοῦ γυναικείου διακονικοῦ λειτουργήματος ἀναφερόμεναι ἱστορικαὶ μαρτυρίαι τῶν χρόνων τούτων κατὰ κανόνα ποιοῦνται μείαν τοῦ ὄρου «διακονίσσαι» ἢ (γυνή) «διάκονος» ἀντὶ τοῦ ὄρου «αἰῶναι»². Εἰς τὰς μαρτυρίας ταύτας συγκαταλέγονται, πρὸς ταῖς ἀνωτέρω μνημονευθείσαις, τὰ διάφορα ὑπομνήματα καὶ σχόλια τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων εἰς τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν γυναικεῖαν διακονίαν χωρὶα τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὰ συγγράμματα τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἢ ἄλλων ἱστορικῶν συγγραφέων, τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα, οἱ κανόνες οἰκουμενικῶν τινῶν συνόδων καὶ τὰ εἰς αὐτοὺς ἀναφερόμενα σχόλια τῶν ἐρμηνευτῶν αὐτῶν, ἡ νομοθεσία τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ³, αἱ ἐπιτάφιοι καὶ ἐπιτύμβιοι ἐπιγραφαί, τὰ ποικίλα λειτουργικὰ βιβλία καὶ εὐχολόγια κ.ἄ.

Ἐκ πασῶν τῶν μαρτυριῶν καὶ πηγῶν τούτων⁴, ὧν εἰδικὴ μείαν γίνεται ἐν τοῖς ἐπομένοις κεφαλαίοις ἀναλόγως πρὸς τὰς ὀργανικὰς συνδέσεις καὶ συναρτήσεις τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, συνάγεται, ὅτι εἶναι πάντῃ ἀπόβλητος ὁ ἰσχυρισμὸς ἐρευνητῶν τινῶν, ὅτι «ἤδη μεσοῦσης τῆς δ' ἑκατονταετηρίδος ἀπηγορεύθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡ χειροθεσία καὶ ἐγκατάστασις τῶν διακονισσῶν εἰς ἴδιον ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα»⁵. Οὗτοι παραθεωροῦντες τὰς διὰ

1. Πρβλ. ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 1 ὑποσημειώσει τῆς σελίδος 447 τὰ ὑπὸ τοῦ Ζωναραλέγομενα περὶ τῆς ὑπάρξεως δοκίμων διακονισσῶν.

2. Αἱ «αἰῶναι» κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους μνημονεύονται ἐν ταῖς πηγαῖς εἴτε ὡς τάξις ἀνήκουσα εἰς τὸ παρελθόν («αἰῶναι τὸ παλαιὸν ἦσαν χοροί...») : Χρυσόστομου, Ὁμ. εἰς Ἀ' Τιμ. ε' 9 ἐν Migne E.Π. τόμ. 51, στ. 323)· εἴτε συνηθέστερον ὡς πρόσωπα, ἅτινα εἶναι οἱ δέκται τῆς χριστιανικῆς εὐποιίας. Οὕτως ὁ Θεόφιλος Ἀλεξανδρείας λ.χ. λέγει: «Αἱ αἰῶναι... πάσης ἀναπαύσεως ἀπολαυέτωσαν» (Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας, καν. ια' ἐν Ἀ' Ἀλιβιζάτου, Οἱ ἱ. κανόνες, σελ. 430). Ὁ Μ. Βασίλειος χαρακτηρίζει τὴν «αἰῶναι», τὴν καταλεγείσαν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν αἰῶναι τούτέστιν ὡς «τὴν διακονομένην ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας» (Μ. Βασίλειος, Ἐπιστολὴ κανονικῆ β'..., κανὼν κδ' ἐν Ἀ' Ἀλιβιζάτου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 368). Εἰς τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ Ἐκκλησίαν ἀκόκατάλογος τῶν διατρεφόμενων ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας αἰῶναι καὶ παρθένων ἔφθασεν ἐπὶ Χρυσόστομου «εἰς τὸν τῶν τρισχίλιων ἀριθμὸν» (Χρυσόστομος, Εἰς Ματθαῖον ὁμιλία ξς', Migne Ἐ. Π. τόμ. 58, στ. 630).

3. «Ἡ ἐκκλ. νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο κατὰ πάντα σύμφωνος πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀντιλήψιν καὶ τάξιν.» (Ham. Alivisatos, Les rapports de la législation ecclésiastique de Justinien avec les canons de l'église, Pavie 1935, σελ. 8. Ἀμ. Ἀλιβιζάτου, Αἱ σχέσεις τῆς ἐκκλ. νομοθεσίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς τοὺς ἐκκλ. κανόνες, Ἀθήναι 1936, σελ. 4).

4. Ἰδὲ τὰς πηγὰς ταύτας ἐν τῇ Βιβλιογραφίᾳ.

5. N. Milasch, σελ. 363.

πάντων τῶν βυζαντινῶν χρόνων διηκούσας περὶ τῆς «χειροτονίας» τῶν διακονισσῶν μαρτυρίας, στηρίζονται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ ἰα' κανόνος τῆς ἐν Λαοδικεῖα τοπικῆς συνόδου (συγκροτηθείσης μεταξὺ τῶν ἐτῶν 343 καὶ 381)¹, ποιουμένου λόγον «περὶ τοῦ μὴ δεῖν τὰς λεγομένας πρεσβύτιδας, ἧτοι προκαθημένας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καθίστασθαι»². Εἶναι προφανές, ὅτι οὗτοι δὲν λαμβάνουσιν ὑπ' ὄψει, ὅτι,—καὶ ἐὰν ἀκόμη ὑποτεθῆ, ὅτι ὁ κανὼν οὗτος ἀναφέρεται εἰς διακονίσσας,— ἡ Λαοδικεῖα ἦτο πόλις τῆς Φρυγίας, χώρας ἐν ἣ ἔδρασε καὶ ἐξήπλώθη ὁ Μοντανισμὸς, ὅστις εἰσεδέχθη μέχρις ἀξιοκατακρίτου ὑπερβολῆς τὰς γυναῖκας καὶ εἰς ἱερατικὰ ἀκόμη λειτουργήματα³. Ὅθεν ἐκ παρακινήσεως κακῆς ἐσημειώθησαν πιθανῶς καὶ ἐν τῇ δράσει τῶν «πρεσβυτίδων» τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης ὑπερβολαί τινες, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἡ σύνοδος ἀναγκάζεται νὰ λάβῃ τὸ ὑπὸ τοῦ ἰα' κανόνος αὐτῆς ὀριζόμενον μέτρον, ὅπερ ἔχει ὅλως τοπικὸν χαρακτῆρα. Τὸ πιθανώτερον⁴ εἶναι, ὅτι αἱ εἰς ὑπερβολὰς ἐκπεσοῦσαι «πρεσβύτιδες» ἦσαν οὐχὶ αἱ διακονίσσαι, ἀλλὰ τελευταῖα καὶ μεμονωμένα ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ταύτῃ περιφερείᾳ ὑπολείμματα τῆς τάξεως τῶν «χρηῶν»⁵, ὧν αἱ ἐνῆλικες ἐκαλοῦντο «πρεσβύτιδες», ὡς συνάγεται ἐκ τινος χωρίου τοῦ Ἐπιφανείου, μαρτυροῦντος, ὅτι πρὸ τοῦ θεσμοῦ τῶν «διακονισσῶν» ὑπῆρχε τὸ «ἐκκλησιαστικὸν τάγμα» τῶν χ η ρ ὠ ν, ὧν «αἱ γραότεραι» ὠνομάζοντο «πρεσβύτιδες»⁶.

Ἐκ τῶν εἰς τὰς «διακονίσσας» καὶ τὴν «χειροτονίαν» αὐτῶν ἀναφερομένων μαρτυριῶν πιστοποιεῖται, ὅτι ἡ τάξις τῶν «διακονισσῶν» διετηρήθη ἐν τῇ Ἀ ν α τ ο λ ῆ ἐπὶ τινὰς ἑκατονταετηρίδας. Βεβαίως, ἐπειδὴ μετὰ τὴν γενικὴν καθιέρωσιν τοῦ νηπιοβαπτισμοῦ δὲν παρίστατο πλέον ἀνάγκη ὑπάρξεως διακονισσῶν διὰ τὴν κατήχησιν καὶ τὴν τελεσιουργίαν τοῦ βαπτίσματος τῶν γυναικῶν καὶ ἐπειδὴ ἐν τῷ μεταξὺ συνέβησαν διάφοροι καταχρήσεις ἢ παρεκτροπαὶ ἐκ μέρους τῶν διακονισσῶν, ἰδίᾳ ἐν ταῖς αἰρετικαῖς ἐκκλησίαις⁷, ἡ τάξις τῶν διακονισσῶν ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ καὶ νὰ περιορίζεται ἐν τοῖς μοναστηρίοις. Τὸ γεγονός ὅμως τοῦτο οὐδὲν ἰσχυρῶς σημαίνει τελείαν κατάργησιν καὶ ἐξάλειψιν τῆς τάξεως τῶν «διακονισσῶν». Ἡ «χειροτονία» τῶν διακονισσῶν

1. Ἄμ. Ἀ λ ι β ι ζ ἄ τ ο υ, σελ. 196. Jos. Mayer, σελ. 11.

2. Ἄμ. Ἀ λ ι β ι ζ ἄ τ ο υ, σελ. 199. Mansi Conc. Coll., τόμ. 2, σ. 566 ἐξ.

3. Πρβλ. Β. Σ τ ε φ α ν ἰ ὀ υ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 70.

4. Ποικίλιας ἐκδοχᾶς περὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ κανόνος ἰδὲ ἐν Hefele, τόμ. 1, σελ. 765 ἐξ.

5. Σημειωτέον, ὅτι καὶ ἡ «Διδασκαλία» ἤδη ἐμνημόνευεν ὑπερβολὰς καὶ καταχρήσεις ἐν τῇ δράσει μελῶν τινῶν τῆς τάξεως τῶν «χρηῶν», ἧτις ὕφιστατο παραλλήλως πρὸς τὴν τῶν «διακονισσῶν» (ἴδὲ σελ. 440).

6. Ἐπιφανείου, Κατὰ αἵρέσεων, Migne Ἐ.Π. τόμ. 42, στ. 774.

7. J. Chr. W. Augusti, ἐνθ' ἄνωτ. Δ. Ἀ ἄ τ α, ἐνθ' ἄνωτ. Leclercq, ἐνθ' ἄνωτ. κεφ. V. — J. Forget, ἐνθ' ἄνωτ., κεφ. V.

φαίνεται, ὅτι ἐτελεῖτο— ἔστω καὶ σπανίως— τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ τέλους τῆς βυζαντινῆς περιόδου. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος τὸν ἰ' αἰῶνα μαρτυρεῖ, ὅτι ὑφίσταντο εἰσέτι ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ «αἱ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (=Ἀγ. Σοφίας) διακόνισσαι»¹. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ τὸν ιβ' αἰῶνα ἐξυμνεῖ τὴν ὑπὲρ τῶν διακονισσῶν φροντίδα τοῦ πατρὸς αὐτῆς Ἀλεξίου τοῦ Α' (1081-1118)². Ὁ Βαλαμών περὶ τὰ τέλη τοῦ ιβ' αἰῶνος³ οὐ μόνον μαρτυρεῖ, ὅτι «τινὲς τῶν ἀσκητριῶν διακόνισσαι λέγονται»⁴, ἀλλὰ καὶ τονίζει, ὅτι ὑπῆρχον εἰσέτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως διακόνισσαι, ἔχουσαι ὅμως περιορισμένην διακονικὴν ἐργασίαν: «Παρὰ δὲ τῇ ἀγιωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ τοῦ θρόνου τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν, λέγει, διακόνισσαι προχειρίζονται, μίαν μὲν μετουσίαν μὴ ἔχουσαι ἐν τῷ βήματι, ἐκκλησιάζουσαι δὲ τὰ πολλὰ καὶ τὴν γυναικωνίτιν ἐκκλησιαστικῶς διορθούμεναι»⁵. Λείψανα τῆς τάξεως τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ σφύζονται καὶ σήμερον τόσον παρὰ τισιν ἑλληνικοῖς γυναικείοις μοναστηρίοις, ἐν οἷς μοναχαί τινες ἔχουσι «χειροτονηθῆ» «διακόνισσαι»⁶, ὅσον καὶ παρὰ τισιν ἀπεσχισμέναις αἰρετικαῖς ἐκκλησίαις⁷.

β) Ἐν τῇ Δύσει ἡ τάξις τῶν διακονισσῶν δὲν ἔσχε ταχεῖαν καὶ μεγάλην ἀνάπτυξιν. Χαρακτηριστικὸν τυγχάνει τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὸ τέλος τοῦ δ' αἰῶνος ἡ τάξις τῶν διακονισσῶν ἦτο σχεδὸν ἄγνωστος ἐν τῇ Δύσει, θεωρουμένη ἐν αὐτῇ ὡς θεσμὸς ἀνατολικὸς⁸. Παρὰ ταῦτα, σὺν τῷ χρό-

1. Κωνσταντῖνου Πορφυρογεννήτου, Ἐκθεσις βασιλείου τάξεως ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 112, στ. 425-426.

2. «Τῶ δὲ ναῶ τοῦ Παύλου κληρὸς μέγας κατείλεκτο καὶ πολὺς... Καὶ παραγενόμενος εἰς τουτονὶ τὸν νεῶν, ἴδοις ἂν χοροὺς ἐκατέρωθεν ἀντάδοντας. Κατέταξε γὰρ τῶ τῶν ἀποστόλων νεῶ ἄδοντας καὶ ἀδούσας κατὰ τὸν Σολομῶντα. Ἐπιμελὲς γὰρ καὶ τὸ τῶν διακονισσῶν πεποίηκεν ἔργον» Berand Leib, σελ. 217. Annae Comnenae, Alexias, ἔκδ. Schopen-Reifferscheid, Bonn 1839/78, Π, σελ. 348/349.

3. Β. Στεφανίδου, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 280, 330 σημ. 8, 335, 402 κ.ά.

4. Θεοδ. Βαλαμώνος, Εἰς τὸν ιε' καν. τῆς Δ' οἰκουμ. συνόδου ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 137, στ. 441-444.

5. Θεοδ. Βαλαμώνος, Ἀποκρίσεις..., Migne Ἐ. Π. τόμ. 138, στ. 988.

6. Ἰδὲ σχετικῶς ἐν τῶ Ἐπιλόγῳ.

7. Κατὰ τὴν ἐν Λιβάνῳ σύνοδον (τοῦ ἔτους 1736) τῶν Μαρωνιτῶν ἀνεγνωρίσθη τοῖς ἐπισκόποις τὸ δικαίωμα τοῦ χειροτονεῖν διακόνισσας καὶ ἐτονίσθη, ὅτι αἱ ἡγούμεναι τῶν μαρωνιτικῶν γυναικείων μοναστηρίων ἐχειροτονοῦντο διακόνισσαι» (F o r g e i, κεφ. V).

8. Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ χωρίου Ῥωμ. ις', 1 λέγει ὁ Ψευδο-Ἰερώνυμος (=Πελάγιος): «Sicut etiam in Orientalibus diaconissae mulieres in suo sexu ministrare videntur» (P s.-H i e r o n y m i, Comm. in ep. ad Rom. 16, 1 ἐν Migne P. L. τόμ. 30, στ. 714). Ὡσαύτως οὗτος, ἐρμηνεύων τὸ χωρίον Ἀ' Τιμ. γ', 11, λέγει: «Simi-

νω προϊόντι, τὸ παράδειγμα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐπέδρασε σημαντικῶς ἐπὶ τὴν Δυτικὴν καὶ οὕτως ἀπὸ τοῦ ε' αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἀπαντᾶται καὶ ἐν τῇ Δύσει ἢ τάξις τῶν διακονισσῶν. Βεβαίως τοπικαί τινες σύνοδοι τοῦ ε' καὶ ς' αἰῶνος κατεδίκασαν τὴν χειροτονίαν τῶν διακονισσῶν¹, ἀλλ' ὅμως τὰ συνοδικὰ ταῦτα μέτρα, ἰσχύσαντα δι' ὠρισμένας μόνον ἐκκλησιαστικὰς περιφέρειας, δὲν ἐπέδρασαν ἐπὶ πᾶσαν τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν, καθ' ὅσον ἕτεραι μαρτυρίαι² ἀντιθέτως πιστοποιοῦσιν, ὅτι μέχρι τοῦ ια' αἰῶνος καθιεροῦντο καὶ ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ διακόνισσαι. Οὕτω λ. χ. τὸν βον αἰῶνα ἐχειροτονήθη διακόνισσα ἡ ἁγ. Radegunde, σύζυγος τοῦ φράγκου βασιλέως Κλοθαρίου τοῦ 1ου³. Τῷ 868 ἡ ἐν Worms σύνοδος υἱοθετεῖ, ἐν σχέσει πρὸς τὰς διακόνισσας, τὸν ιε' κανόνα τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι οἰκουμ. συνόδου⁴. Τὸ «Liber pontificalis» λέγει, ὅτι, ὅταν τῷ 799 ὁ πάπας Λέων ὁ Γ' καὶ ὁ Κάρολος ὁ μέγας εἰσῆρχοντο θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Ῥώμην, ἐξῆλθεν πρὸς ὑποδοχὴν αὐτῶν ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς «μετὰ διακονισσῶν καὶ εὐγενῶν κυριῶν» («cum diaconissis et nobilissimis matronis»)⁵. Τρεῖς πάπαι τοῦ ια' αἰῶνος, ὁ Βενέδικτος ὁ 8ος (1012-1024), ὁ Ἰωάννης ὁ 20ος (1024—1033) καὶ ὁ Λέων

liter eas ut diaconos eligi jubet. Unde intelligitur, quod de his dicat, quae adhuc hodie in Oriente diaconissas appellant» (Ps.-Hieronymi, Comm. in ep. I ad Tim. 3,1 ἐν Migne P. L. τόμ. 30, στ. 880).

1. Ἡ σύνοδος τῆς Ὁράγγης (Concilium Arausicanum) τῷ 441 ἀπαγορεύει τὴν χειροτονίαν τῶν διακονισσῶν καὶ ὀρίζει, ὅτι αἱ πρὸ τῆς ἀπαγορεύσεως ταύτης χειροτονηθεῖσαι διακόνισσαι θὰ λαμβάνωσιν ἐφεξῆς ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τὴν αὐτὴν εὐλογίαν, ἣν λαμβάνουσι καὶ οἱ λαϊκοί: «Diaconissae omni modo non ordinandae. Si quae jam sunt, benedictioni, quae populo impenditur, capita submittant» (καν. 26 ἐν Mansi Conc. Coll., τόμ. 6, σ. 434 ἐξ. Hefele, τόμ. 2, ἔτ. 1856, σελ. 278. Hefele—Leclercq, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. II, 1, ἔτ. 1908, σελ. 446).—Ἡ 21ος κανὼν τῆς ἐν Εἰσαῶν (Burgund) συνόδου (Concilium Epaonense) τὸ ἔτος 517 ἀπαγορεύει τὴν καθιέρωσιν τῶν χηρῶν, αἵτινες ὀνομάζονται «διακόνισσαι»: «Viduarum consecrationem, quas diaconas vocitant, ab omni regione nostra penitus abrogamus» (Mansi Conc. Coll., τόμ. 8, σ. 561. Hefele, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 664. Cl. Bouu a e r t, στ. 1193. Ph. O n s l o w, σελ. 534).—Σχετικὸς εἶναι καὶ ὁ ἀπαγορευτικὸς ἀπόλυτος τὴν καθιέρωσιν τῶν διακονισσῶν 18ος κανὼν τῆς 2ας ἐν Ὁρλεάνῃ συνόδου (Concilium Aurelianense II) τοῦ ἔτους 533: «Placuit etiam, ut nulli postmodum faeminae diaconalis benedictio, pro conditionis hujus fragilitate, credatur» (Mansi Conc. Coll., τόμ. 8, σ. 836—837. Hefele, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 736).

2. Ἰδὲ τὰς μαρτυρίας ταύτας λεπτομερῶς ἐν τοῖς ἐπομένοις κεφαλαίοις.

3. Ὁ ἐν Noyon ἐπίσκοπος Medardus «manu superposita consecravit diaconam» τὴν ἁγ. Radegunde (Venantii Fortunati, Vita Sanctae Radegundis ἐν Migne P. L. τόμ. 88, στ. 497—512. Mon. Germ. Auctores antiquissimi IV, 2, σελ. 44).

4. G. Uhlhorn, σελ. 403.—J. Forget, κσφ. V.—H. Leclercq, κσφ. VII.

5. Liber pontificalis, ἐκδ. L. Duchesne, τόμ. 2, σελ. 6 ἐν H. Leclercq, ἐνθ' ἄνωτ. Πρβλ. J. Forget, ἐνθ. ἄνωτ.

ὁ 9ος (1049—1054), γράφοντες πρὸς ἐπαρχιακοὺς ἐπίσκοπους,—ἦτοι ὁ πρῶτος πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τοῦ Porto¹, ὁ δεύτερος πρὸς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Sylva Candida² καὶ ὁ τρίτος πρὸς τὸν ἐπίσκοπον πάλιν τοῦ Porto³ —, ἀναγνωρίζουσιν αὐτοῖς τὸ δικαίωμα τοῦ χειροτονεῖν διακονίσσας⁴. Ὡσαύτως ἡ μεσαιωνικὴ συλλογὴ «Ordo Romanus» καὶ διάφορα λειτουργικὰ βιβλία τοῦ ἰα' αἰῶνος περιέχουσι τὴν εὐχὴν ad diaconissam faciendam⁵. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως ταύτης καὶ μετέπειτα ἐν τῇ Δύσει ὁ τίτλος «diaconissa» ἢ «diacona» εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἱστορίαν, ἐμφανισθεὶς ἐκ νέου μόνον ἐν τοῖς νεωτέροις καὶ καθ' ἡμᾶς χρόνοις διὰ τῆς ἰδρύσεως τῶν προτεσταντικῶν ἀδελφοτήτων ἢ «μητρικῶν οἰκῶν διακονισσῶν» («Diakonissen—Mutterhäuser») καὶ διὰ τῆς ἀναβιώσεως τοῦ θεσμοῦ τῶν διακονισσῶν ἐν τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ⁶.

Ἐκ τῆς ἐπισταμένης μελέτης τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν ἀνατολικῶν τε καὶ δυτικῶν ἱστορικῶν πηγῶν δὲν ἀποδεικνύεται μόνον, ὅτι αἱ διακόνισσαι ἐν μὲν τῇ Ἀνατολῇ «ὑφίσταντο» σχεδὸν «μέχρι τέλους τοῦ βυζαντινοῦ κράτους»⁷, ἐν δὲ τῇ Δύσει μέχρι τοῦ ἰα' αἰῶνος, ἀλλ' ἐπὶ πλέον πιστοποιεῖται, ὅτι αὐταὶ ἐν τε τῇ Ἀνατολικῇ καὶ τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐκλεγόμεναι ἐπὶ τῇ βάσει ὠρισμένων κριτηρίων καὶ προϋποθέσεων, καθιεροῦντο καὶ ἐγκαθίσταντο εἰς τὸ λειτούργημα αὐτῶν ὑπὸ τοῦ χειροτονοῦντος ταύτας ἐπισκόπου⁸ δι' ἀναλόγου πρὸς τὴν χειροτονίαν τῶν διακόνων λειτουργικῆς πράξεως, μνημονευομένης πολλαχοῦ καὶ πολλαχῶς ἐν ταῖς πηγαῖς διὰ τῶν λέξεων ἢ φράσεων «χειροθεσία»⁹, «χειροτονεῖν»¹⁰, «χειροτονία»¹¹, «καθιεροῦν»¹², «ἐπιτιθέ-
ναι χεῖρας»¹³, «προχειρίζεσθαι»¹⁴, «ordinatio»¹⁵, «ordinare»¹⁶, «chiro-

1. Migne P. L. τόμ. 139, στ. 1621.

2. Migne P.L. τόμ. 132, στ. 1056.

3. Migne P.L. τόμ. 143, στ. 598.

4. H. Leclercq, κεφ. VII.—J. Forget, κεφ. V.

5. Αὐτόθι. Περισσότερα περὶ τῆς εὐχῆς ad diaconissam faciendam ἰδὲ ἐν τῇ β' παραγράφῳ τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου.

6. Περὶ τῶν ἑτεροδόξων «διακονισσῶν» τούτων ἰδὲ λεπτομερῶς ἐν Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡρωίδες..., σελ. 81—213. Ὡσαύτως ἰδὲ τὰ ἐν τῷ Ἐπιλόγῳ λεγόμενα.

7. Β. Στεφανίδου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 35 σημ. 3.

8. Πρβλ. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Γ', κεφ. ἰα' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 788—789.

9. 19ος κανὼν τῆς Α' οἰκουμ. συνόδου (Ἁ. Ἀλιβιζάτου, Οἱ ἰ. κανόνες, σ. 33).

10. Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστορία, βιβλ. Η', κεφ. θ' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 67, στ. 1537.

11. Ἀποστολ. Διαταγαί, βιβλ. Η', κεφ. ιθ'—κ' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 1116—1117.

12. Μ. Βασιλείου, Ἐπιστολὴ ρήθ' (199)..., Migne Ἐ. Π. τόμ. 32, στ. 729.

13. Ἀποστολ. Διατ., ἐνθ' ἄνωτ.

14. Αὐτόθι. Θεοδ. Βαλαλαμῶνος, ἐνθ' ἄνωτ.

15. Rahmani I, 44 (σελ. 105).

16. E. Hauler, ἐνθ' ἄνωτ. — Rahmani I, 40 (σελ. 95). Hieron., ep. 51, κεφ. 2 (Corp. script. eccl. lat. 54, σελ. 398) ἐν Kalsbach, σελ. 51.—Πρβλ. 26ον κανόνα τῆς ἐν Ὁράγγῃ συνόδου (441) ἐν Mansi Conc. Coll., τόμ. 6, στ. 440.

tonia»¹, «consecratio»², «manu superposita consecrare»³, «manuum impositio»⁴, «manus imponere»⁵, «benedictio»⁶. Ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλῶν ἀκριβῶς παρουσιάζονται αἱ προϋποθέσεις καὶ ἡ λειτουργικὴ τάξις τῆς («χειροτονίας») τῶν διακονισσῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ «ΤΑΞΙΣ»,
ΤΗΣ «ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑΣ», Ἡ «ΧΕΙΡΟΘΕΣΙΑΣ», ΤΩΝ ΔΙΑΚΟΝΙΣΣΩΝ

α') Προϋποθέσεις τῆς «χειροτονίας» ἢ «χειροθεσίας»
τῶν διακονισσῶν.

Διακόνισσαι ἐξελέγοντο «μετ' ἀκριβοῦς δοκιμασίας»⁷ ἐκλεκταὶ χριστιαναὶ γυναῖκες, πληροῦσαι ὠρισμένας προϋποθέσεις.

Πλεῖστα τῶν διακονισσῶν ἐστρατολογοῦντο ἐκ τῶν τάξεων τῶν ἀφιερωμένων τῷ Θεῷ («παρθένων», αἵτινες ἔζων εἴτε καθ' ἑαυτάς, εἴτε ἐν τινι «παρθενῶνι» ἢ «οἴκῳ παρθένων», νηστεύουσαι, ψάλλουσαι, προσευχόμεναι, ἀναγιγνώσκουσαι τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ ἀσχολούμεναι περὶ γυναικείας ἐργασίας (ὕφαντικῆν, ῥαπτικῆν κ.λ.)⁸. Οὕτω κατὰ μὲν τὰς «Ἀποστολικὰς Διαταγὰς» («διακόνισσα») δεόν νά γίνηται («γινέσθω») «παρθένος ἀγνή»⁹, κατὰ δὲ τὸν Ἐπιφάνειον διακόνισσαι ἐξελέγοντο, πρὸς ταῖς ἄλλαις, γυναῖκες «ἀειπάρθενοι οὔσαι»¹⁰. Ὡσαύτως, κατὰ τὴν θὴν Ἰουστινιάνειον Νεαράν, αἱ διακόνισσαι

1. Assemani, Bibl. Orient., σελ. 851.

2. Πρβλ. 21ον κανόνα τῆς ἐν Ἐραση συνόδου (517) (Mansi Conc. Coll., τόμ. 8, σελ. 561).

3. Venantii Fortunati, Vita..., Migne P.L. τόμ. 88, στ. 497—512.

4. Mansi Conc. Coll., τόμ. 6, στ. 447—448.

5. Permaneder, ἐνθ' ἄνωτ.

6. Πρβλ. 18ον κανόνα τῆς 2ας ἐν Ὁρλεάνῃ συνόδου (583) (Mansi Conc. Coll., τόμ. 8, στ. 836—837).

7. Δ' Οἴκ. συν. (ιε' κανὼν) ἐν Ἀμ. Ἀλιβιζάτου, Οἱ ἰ. κανόνες, σελ. 54. Πρβλ. Ν. Μάρκωφ, σ. 1069—1071.

8. Πρβλ. Μεθοδίου, Συμπόσιον τῶν 10 παρθένων, Migne Ἐ. Π. τόμ. 18, στ. 27—220. Μ. Ἀθανασίου, Περὶ παρθενίας, Migne Ἐ. Π. τόμ. 28, στ. 251—282. Χρυσόστομου, Περὶ παρθενίας, Migne Ἐ. Π. τόμ. 48, στ. 533 ἔξ. Πρβλ. ὡσαύτως Ed. v. d. Goltz, τόμ. 1, σελ. 38—40 καὶ τόμ. 2, σελ. 9 σημ. 33 καὶ σελ. 12—14, σημ. 55. Karl Müller, Kirchengeschichte³, Erster Band, Erster Halbband, 1941, σελ. 103 καὶ 150. Jos. Wilpert, Die gottgeweihten Jungfrauen in den ersten Jahrhunderten der Kirche, 1892. Schiwitz, Das morgenländische Mönchtum I (1904), 19. Hugo Koch, Virgines Christi..., Texte zur altchristlichen Literaturgeschichte, 31, 2, (1907). Ἴδὲ ἐπίσης τὰ σχετικὰ ἄρθρα τῶν θεολογικῶν λεξικῶν.

9. Ἀποστ. Διαταγαί, βιβλ. Στ', κεφ. ιζ' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 957. Ν. Μάρκωφ, ἐνθ' ἄνωτ.

10. Ἐπιφάνειου, Περὶ πίστεως..., Migne Ἐ. Π. τόμ. 42, στ. 825.

ἐκλέγονται καὶ ἐκ τῶν τάξεων τῶν παρθένων¹. Ὡσαύτως ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 213 κώδικι τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων, γραφέντι ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ ἔτος 1027, ἀναφέρεται, ὅτι ἡ διακόνισσα «ὀφείλει εἶναι παρθένος ἀγνή»².

Πλὴν τῶν παρθένων, διακόνισσαι ἐγίνοντο καὶ πλείσται χῆραι, αἵτινες κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἶχον προσόντα ἀνάλογα πρὸς τὰ ἐν Α' Τιμ. ε', 9-10 ἀπαιτούμενα. Οὕτως αἱ μὲν «Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ» ὀρίζουσιν, ὅτι δύναται νὰ γίνῃ διακόνισσα καὶ μία «χῆρα μονόγαμος, πιστὴ καὶ τιμίαι»³, ὁ δὲ Ἐπιφάνειος ἐπαναλαμβάνει, ὅτι διακόνισσαι δύνανται νὰ ἐκλέγονται καὶ «χηρεύσασαι ἀπὸ μονογαμίας»⁴. Καὶ κατὰ τὴν 6ην Ἰουστινιάνειον Νεαράν, διακόνισσαι δύνανται νὰ γίνωνται αἱ «ἐνὸς ἀνδρὸς γαμεταὶ γενόμεναι»⁵ χῆραι. Λίαν εὐπρόσδεκτοι ἦσαν εἰς τὰς τάξεις τῶν διακονισσῶν καὶ χῆραι, αἵτινες ὑπῆρξαν ἐκλεκταὶ χριστιαναὶ μητέρες⁶, καθ' ὅσον αὐταὶ διὰ τῆς ἀπὸ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων αὐτῶν κτηθείσης πείρας ἠδύναντο νὰ καθοδηγῶσι τὰς νεαρὰς χριστιανὰς μητέρας εἰς τὸ πολυσχιδὲς ἔργον αὐτῶν⁷. Γνωστὴ διακόνισσα—μητέρα εἶναι ἡ κατὰ τὸν ε' αἰῶνα ζήσασα Κελερίνα, ἣν ὁ Θεοδώρητος Κύρου παρηγορεῖ διὰ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ αὐτῆς⁸.

Ὡσαύτως διακόνισσαι ἐχειροτονοῦντο, κατὰ τὸν Ἐπιφάνειον, καὶ «μονόγαμοι ἐγκρατευσάμεναι»⁹, ὡς καὶ σύζυγοι ἐπισκόπων. Ὁ μὴ κανὼν τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου ὀρίζει, ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ ἐπισκόπου, «εἰ καὶ ἀξία φανεῖη, πρὸς τὸ τῆς διακονίας ἀναβιβασέσθω ἀξίωμα»¹⁰. Καὶ ὁ Βλάσταρις λέγει σχετικῶς, ὅτι αὕτη, εἰ δὲ καὶ ὁ βίος αὐτῆς σεμνὸς εἴη, καὶ εἰς τὸν τῆς διακονίας

1. Νεαρά 6η, κεφ. ιδ' ἐν R. Schoell-G. Kroll, σελ. 43. Πρβλ. Ham. Alivisatos, Die kirchliche..., σελ. 71.

2. Δημητρίεβσκη, σελ. 996.

3. Ἀποστ. Διαταγαί, ἐνθ' ἄνωτ.

4. Ἐπιφανείου, ἐνθ' ἄνωτ.

5. R. Schoell—G. Kroll, σελ. 43. Ham. Alivisatos, ἐνθ' ἄνωτ.

6. Ἡ «Διαθήκη» λέγει διὰ τὴν χῆραν—διακόνισσαν: «... Probetur, si pia fuerit, si quos habuit natos educaverit in sanctitate, si eos sapientiam mundanam minime docuerit, si eosdem in amore legis sacrae et ecclesiae efformaverit» (Rahmani I, 40, σελ. 95).

7. Πρβλ. τὰ ὑπὸ τοῦ Τερτυλλιανοῦ περὶ τῶν χηρῶν—διακονισσῶν λεγόμενα: «Ad quam sedem praeter annos sexaginta (Α' Τιμ. ε', 9) non tantum univrae, id est nuptae, aliquando eliguntur, sed et matres et quidem educatrices filiorum, scilicet ut experimentis omnium affectuum structae, facile norint caeteras et consilio et solatio juvare» (De virginibus velandis, κεφ. IX ἐν Migne P. L. τόμ. 2, στ. 951. Fr. Oehler, τόμ. 1, σελ. 896 ἐξ.).

8. Θεοδώρητου (ἐπ. Κύρου), Ἐπ. ρα' Κελερίνη διακόνου, Migne Ἐ. Π. τόμ. 83, στ. 1293—1296.

9. Ἐπιφανείου, ἐνθ' ἄνωτ.

10. Ἀμ. Ἀλιβιζάτου, Οἱ ἰ. κανόνες, σελ. 98.

βαθμὸν προβιβάζεται»¹. Οὕτω λ.χ. ἡ Θεοδοσία, σύζυγος τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, ἐχειροτονήθη διακόνισσα ἅμα τῇ εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον ἀνόδω τοῦ συζύγου αὐτῆς². Ἐν τῇ Δύσει εἶναι γνωστὸν τὸ παράδειγμα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ῥαβέννης Σεργίου, ὅστις τῷ 753 ἐχειροτόνησε διακόνισσαν τὴν σύζυγον αὐτοῦ Eufimiam³.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μνημονευμένων, διακόνισσαι ἐχειροτονοῦντο καὶ πλεῖσται ἐπίλεκτοι ἐκπρόσωποι τῶν γυναικείων μοναστηρίων. Κατὰ τὸν Θεόδωρον Βαλσαμῶνα, «τὸ δὲ λαϊκὰς μόνας γυναικίαις ἀξιοῦσθαι διακονικοῦ ἀξιώματος οὐκ ἔστιν ἀληθές· καὶ μονάζουσαι γὰρ ἤξιοῦντο αὐτοῦ»⁴. Ἦδη ὁ Χρυσόστομος, ἐν τῷ ὑπὸ τῆς διακονίσης Ὀλυμπιάδος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἀγ. Σοφίας κτισθέντι γυναικίῳ μοναστηρίῳ, ἐχειροτόνησε «διακόνισσας τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας...τρεῖς αὐτῆς (τῆς Ὀλυμπιάδος) συγγενίδας...ἐπὶ τὸ τὰς τέσσαρας διακονίας εἰς τὸ διηνεκές ἔχειν τὸ συστάν ὑπ' αὐτῆς μοναστήριον»⁵. Κατὰ τοὺς βραδυτέρους βυζαντινοὺς χρόνους μαρτυρεῖται, ὅτι ἡ διακόνισσα «ὀφείλει εἶναι..., κ α τ ἄ τ ὸ ν ὕ ν κ ρ α τ ο ὕ ν, μονάζουσα μεγαλοσχήμεν, κεκαρμένη τε κοσμίως»⁶, τοῦθ' ὅπερ πιστοποιεῖται καὶ ὑπὸ τοῦ Ματθαίου Βλαστάρεως (ιδ' αἰῶν), μαρτυροῦντος, ὅτι, «συμφώνως τοῖς παλαιοῖς τῶν βιβλίων», ἡ ἐκλεγομένη διακόνισσα ἔδει νὰ ἔχη «σχῆμα μοναχικόν, καὶ τοῦτο τέλειον»⁷. Κατὰ τὴν νεστοριανὴν τάξιν τῆς καθιερώσεως τῶν διακονισσῶν, μαρτυρουμένην διὰ χειρογράφων τοῦ 15' αἰῶνος, διακόνισσα «*eligitur soror ex monasteriis, quae sit propectae aetatis, et monastica exercitatione commendata bonorumque operum testimonium habeat*»⁸. Τὸ διακονικὸν λειτουργημᾶ κατ' ἐξοχὴν παρείχεται εἰς τὰς ἡγουμένας τῶν μοναστηρίων⁹. Ἐν τῇ Δύσει φαίνεται, ὅτι ἦδη κατὰ τὸν 7' ἢ 8' αἰῶνα εἶχεν ἐπικρατήσει τὸ καθεστῶς, ἵνα μόναι αἱ ἡγούμεναι χειροτονῶνται διακόνισσαι, ὡς ἀποδεικνύεται ἀφ' ἑνὸς ἐκ γλώσσης τινὸς τῶν

1. Ματθαίου Βλαστάρεως, Σύνταγμα..., Γ' στοιχ., κεφ. ιζ', Migne 'E. II. τόμ. 144, στ. 1200.

2. Ε. Θεοδώρου, σελ. 77. H. Leclercq, κεφ. VIII.

3. Mon. Germ., Lib. pontif. eccles. Ravenn., σελ. 377 ἐν Kalsbach, σελ. 79 Borsinger, σελ. 43.

4. Θεοδ. Βαλσαμῶνος, Ἐρμην. εἰς τὸν μὴ κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ οἰκ. συν., Migne 'E. II. τόμ. 137, στ. 658.

5. Βίος ἡτοῖ πολιτεία... Ὀλυμπιάδος, Anal. Boll., τόμ. 15, σελ. 415. Μανουὴλ Γεδεών, σελ. 136 καὶ 139.

6. Α. Δημητρίεβσκη, σελ. 996.

7. Ματθαίου Βλαστάρεως, Σύνταγμα..., Γ' στοιχείον, κεφ. ια' ἐν Migne 'E. II. τόμ. 144, στ. 1173.

8. J. S. Assemani, Bibl. Orient. III 2 (Rom 1728), σελ. 851 καὶ Denzinger, Ritus Orientalium II 261· πρβλ. I 123 καὶ II 227. J. Mayer, σ. 62. A. Kalsbach, σελ. 61—62.

9. Πρβλ. τὰ λεγόμενα σχετικῶς ἐν τῇ δευτέρῃ παραγράφῳ τοῦ τρίτου κεφαλαίου.

χρόνων τούτων, ἤτις παρουσιάζει τὴν διακόνισσαν (diaconissam) ὡς ἡγουμένην (abbatissam)¹ καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Ἀβελάρδος (1079-1142), εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ πρὸς τὴν παρ' αὐτοῦ ζητήσασαν σχετικὰς πληροφορίας Heloissam, ταυτίζων τὰς διακονίσσας πρὸς τὰς ἡγουμένας τῶν μοναστηρίων, γράφει: «Abbatissas quippe quas nunc dicimus antiquitus diaconissas vocabant»².

2. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἡλικίαν τῶν ἐκλεγομένων διακονισσῶν, κατ' ἀρχὰς αὐται, συμφώνως πρὸς τὴν ἀποστολικὴν περὶ χηρῶν διάταξιν (Α' Τιμ. ε', 9-10), ἔδει νὰ ἔχωσιν ὑπερβῆ τὸ ἐξηκοστὸν ἔτος³. Ἡ ἐν τῷ Θεοδοσιανῷ κώδικι ὑπάρχουσα σχετικὴ διάταξις ἀναφέρει, ὅτι τὴν 21ην Ἰουνίου 390 οἱ αὐτοκράτορες Βαλεντιανός, Θεοδόσιος καὶ Ἀρκάδιος ὥρισαν τὰ ἐξῆς: «Nulla, nisi emensis sexaginta annis, ...ad diaconissarum consortium transferatur»⁴. Ὁ νόμος οὗτος ἀνενέωσε τὴν αὐστηρότητα τῆς ἀποστολικῆς διατάξεως πιθανῶς οὐχὶ ἐκ προνοίας ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ πρὸς περιορισμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διακονισσῶν καὶ τῆς συναθροίσεως τοῦ πλοῦτου εἰς χεῖρας τῆς Ἐκκλησίας⁵. Μόνον πενήκοντα ἔτη βραδύτερον ὁ Σωζόμενος ἀποδίδει εἰς τὸν νόμον τοῦτον ἠθικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ ἐλαττήρια: «Καὶ Θεοδόσιον τὸν βασιλέα προνοούμενον τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν εὐκλείας τε καὶ σεμνότητος νομοθετῆσαι τὰς γυναῖκας, εἰ μὴ παῖδας ἔχοιεν, καὶ ὑπὲρ ἐξήκοντα ἔτη γένοιτο, διακονίαν Θεοῦ μὴ ἐπιτρέπεσθαι, κατὰ τὸ Ἀπ. Παύλου ῥητὸν πρόσταγμα»⁶. Καὶ ὁ Θεοφάνης (θ' αἰῶν) ἀναφέρει, ὅτι «Θεοδόσιος ὁ βασιλεὺς νόμον ἔγραψε γυναῖκα εἰς διακόνισσαν μὴ προβαίνειν, ἐὰν μὴ ὑπερβῆ τὰ ἐξήκοντα ἔτη κατὰ τὸν ἀπόστολον»⁷. Ὡσαύτως ἐν τῷ Νομοκάνονι τοῦ Φωτίου μνημονεύεται παλαιὰ τις διάταξις, καθ' ἣν δὲν ἐπιτρέπεται «γίνεσθαι διακόνισσαν τὴν μὴ ὑπερβᾶσαν τὸν ἐξηκοστὸν ἡνιαυτὸν»⁸. Τὸ αὐτὸ ἴσχυε κατ' ἀρχὰς καὶ παρὰ τοῖς Νεστοριανοῖς. Κατὰ τὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ ε' αἰῶνος γενομένην

1. F. Maassen, Glossen des Kan. Rechts aus dem Karol. Zeitalter ἐν Wiener Sitzungsberichte τόμ. 84, σελ. 274. Borsinger, σελ. 43. A. Kalsbach, σελ. 79.

2. Ep. VII καὶ VIII ad Heloissam ἐν The Ministry of Women, σελ. 19.

3. Διον. Ἀτάκ, σελ. 164. Tertull., ἐνθ' ἀνωτ.

4. Codex Theodosianus, lib. XVI, tit. II de episcopis et clericis, νόμ. 27, ἐκδ. Mommsen-Mayer 1905, σελ. 843.- Jos. Mayer, σελ. 16. Jos. Bingham.—Io. H. Grischovius, σελ. 343. Karl Müller, σελ. 578.

5. A. Kalsbach, σελ. 68.

6. Σωζόμενου, Ἐκκλ. Ἱστορία, βιβλ. Ζ', κεφ. ις' ἐν Migne Ἐ.Π. τόμ. 67, σελ. 1461—1464.

7. Θεοφάνους, τόμ. 1, σελ. 112. Γ. Α. Πάλλη-M. Ποτλῆ, τόμ. 2, σελ. 159, 254, 255 τόμ. 4, σελ. 477.

8. Φωτίου, Νομοκάνων, Migne Ἐ. Π. τόμ. 104, στ. 1009. Γ. Α. Πάλλη-M. Ποτλῆ, τόμ. 1, σελ. 65—68.

νεστοριανὴν ἀναθεώρησιν τῶν κανόνων τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ οἴκουμ. συνόδου, ἀποδιδομένην εἰς τὸν ἐπίσκοπον Μαρουθᾶν, ὀρίζεται (κ. ΧLI), ὅτι διακόνισσαι ἐκλέγονται αἱ ὑπερβάσαι τὸ ἐξηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας¹.

Παρὰ ταῦτα, εἶναι βέβαιον, ὅτι συχνάκις ἐγίνοντο ἐξαιρέσεις, τοῦ διακονικοῦ λειτουργήματος παρεχομένου πολλάκις καὶ εἰς νεωτέρας γυναῖκας κατὰ τὴν ἐλευθέραν καὶ ἀνεξέλεγκτον κρίσιν καὶ ἀπόφασιν τῶν ἐπισκόπων. Τὴν Ὀλυμπιάδα π.χ., «καίπερ νέαν, χήραν γενομένην..., διάκονον χειροτόνησε Νεκτάριος»². Ἴσως ἔχει αὐτὸ ὑπ' ὄψει ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὅταν λέγῃ, ὅτι ἡ θαυμασία διακονικὴ δρᾶσις αὐτῆς «ἐν ἁώρῳ ἡλικίᾳ κατωρθοῦτο»³. Ἐν τῇ Δύσει εἶναι γνωστὸν τὸ παράδειγμα μιᾶς παρθένου, ἥτις κατετάγη εἰς τὴν τάξιν τῶν διακονικῶν λειτουργημάτων ἐχουσῶν χηρῶν, ἂν καὶ δὲν εἶχε συμπληρώσει τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῆς⁴.

Τοῦ χρόνου προϊόντος, ἐπειδὴ αἱ ἐξαιρέσεις αὗται ἦσαν λίαν συχναὶ καὶ ἐπειδὴ κατενόηθη, ὅτι πολλοὶ τῶν τομέων τῆς διακονικῆς ἐργασίας ἀπῆττον ἀκμαίας σωματικᾶς δυνάμεις καὶ ἀνάλογον εὐρωστίαν καὶ εὐκινήσιαν⁵, ἡ Ἐκκλησία ἐπισήμως περιώρισε τὸ χρονικὸν τοῦτο ὄριον, ἀπαιτοῦσα ἡλικίαν οὐχὶ ἐλάσσονα τῆς τῶν τεσσαράκοντα ἐτῶν. Οὕτως ὁ ιε' κανὼν τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι οἰκουμενικῆς συνόδου ὀρίζει «διάκονον μὴ χειροτονεῖσθαι γυναῖκα πρὸ ἐτῶν τεσσαράκοντα»⁶. Τὸ περιεχόμενον τοῦ κανόνου τούτου υἰοθετεῖται καὶ ὑπὸ τῆς 123ης Νεαρᾶς τοῦ Ἰουστινιανοῦ (ἔτος 546), ὀριζούσης «διακόνισσαν ἐν ἀγία ἐκκλησίᾳ μὴ χειροτονεῖσθαι, ἥτις ἐλάττων ἐστὶν ἐνιαυτῶν τεσσαράκοντα ἢ εἰς δευτέρους ἤλθε γάμους»⁷. Λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς 6ης Νεαρᾶς τοῦ Ἰουστινιανοῦ (ἔτος 535), ὀριζούσης ταῖς διακόνισσας «τὴν ἡλικίαν μῆτε νέαν εἶναι μῆτε ἀκμάζουσαν, μῆτε αὐτόθεν πρὸς τὰ πλημμελήματα πηδῶσαν, ἀλλ' ὑπὲρ τὸν μέσον ἤδη καθεστῶσας χρόνον καὶ ἀμφὶ τοὺς πενήκοντα ἐνιαυτοὺς κατὰ τοὺς θείους κανόνας ἀγούσας, οὕτω τε τῆς ἱερᾶς τυγχάνειν χειροτονίας»⁸, δέον νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἡ Ἰουστινιάνειος νομοθεσία

1. O. Braun, De s. Nicaena synodo, Syrische Texte de Marutha von Maipherkat (Kirchengeschicht. Studien IV, 3) Münster 1898, σ. 87 G. Dietrich, Die nestorianische Tauf liturgie, Giessen 1903 (Kalsbach, σελ. 60).

2. Σωζομένου, Ἐκκλ. Ἱστ., βιβλ. Η', κεφ. Θ' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 67, στ. 1537. R. Hussey, τόμ. 2, σελ. 812.

3. Χρυσόστομου, Τῆ δεσποίνῃ... Ὀλυμπιάδι, Migne Ἐ. Π. τόμ. 52, στ. 561.

4. Tertull., ἐνθ' ἄνωτ. Τὸ ὅτι ὁ Τερτυλλιανὸς ἐκφράζει τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ διὰ τὸ συμβᾶν τοῦτο, οὐδόλως αἴρει τὴν πραγματικότητά αὐτοῦ.

5. Εὐαγγ. Θεοδώρου, σελ. 40.

6. Ἀ. Ἀλιβιζάτου, σελ. 54.

7. Νεαρὰ 123η, κεφ. ιγ' ἐν R. Schoell—G. Kroll, σελ. 604. Novellae, ἐκδ. Τεῦβνερ, τόμ. β', σελ. 305 ἐν E. M. Ἀντωνιάδου, τόμ. 3, σελ. 154. Φωτίου, Νομοκάνων, Migne Ἐ. Π. τόμ. 104, στ. 1009.

8. Νεαρὰ 6η, κεφ. ιδ'—ιε' ἐν R. Schoell—G. Kroll, σ. 43 ἐξ. Novellae, ἐκδ. Τεῦβνερ, τόμ. α', σελ. 53 ἐν E. M. Ἀντωνιάδου, ἐνθ' ἄνωτ.

κατ' ἀρχὰς ἦτο μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἡλικίας τῶν πενήτηκοντα τοῦλάχιστον ἐτῶν¹. Ἄλλ' ἂν αἱ διατάξεις αὗται ἴσχυον κυρίως διὰ τὰς πόλεις, ἐν τοῖς «ἀσκητηρίοις», ἐὰν παρίστατο ἀνάγκη, ἡδύνατο καὶ νεωτέρα ἀδελφὴ νὰ χειροτονῆται διάκονος: « Εἰ γὰρ τις ἀνάγκη γένοιτο καὶ τὴν ἐλάττονα ταύτης τῆς ἡλικίας, ἥς εἴπομεν, χειροτονηθῆναι διάκονον, ἔξεστι ταύτην ἐν τινι τῶν εὐαγῶν ἀσκητηρίων χειροτονεῖσθαι καὶ κατ' ἐκεῖνο οἰκεῖν, καθ' ὅπερ οὔτε ἀνδρῶν ἐπιμιξία καθέστηκεν, οὔτε αὐτεξούσιος δίαίτα, ἀλλὰ βίος συνεσταλμένος καὶ μέτριος καὶ ὑπὸ τοῦ συνόντος πλήθους μαρτυρούμενος»². Ὡσαύτως ὁ ιε' κανὼν τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι οἰκουμένηκῆς συνόδου ἐπεκυρώθη ὑπὸ τῆς ἐν Τρούλλῳ Πενθέκτης οἰκουμένης συνόδου (692), ἥς ὁ ιδ' κανὼν παραγγέλλει τὰ ἐξῆς: «Μῆτε διάκονος πρὸ τῶν εἰκοσιπέντε χρόνων ἢ διακόνισσα πρὸ τῶν τεσσαράκοντα ἐτῶν χειροτονεῖσθαι»³. Ὁ μ' κανὼν τῆς αὐτῆς συνόδου, ἀναφερόμενος, πρὸς τοῖς ἄλλοις, εἰς τὸν περιορισμὸν τοῦ κατωτάτου ὁρίου τῆς ἡλικίας τῶν χειροτονουμένων διακονισσῶν, λέγει τὰ ἐξῆς: «...Ἐν γὰρ τῷ θείῳ Ἀποστόλῳ γέγραπται, ἐξήκοντα ἐτῶν τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καταλέγεσθαι χήραν· οἱ δὲ ἱεροὶ κανόνες τεσσαράκοντα ἐτῶν τὴν διακόνισσαν χειροτονεῖσθαι παραδεδωκάσιν, τὴν ἐκκλησίαν χάριτι θεῆς κραταιοτέραν γινομένην καὶ ἐπὶ τὰ πρόσω βαίνουσαν ἐωρακότες, καὶ τὸ τῶν πιστῶν, πρὸς τὴν τῶν θεῶν ἐντολῶν τήρησιν πάγιόν τε καὶ ἀσφαλές· ὅπερ καὶ ἡμεῖς ἄριστα κατανοήσαντες, ἀρτίως διωρισάμεθα, τὴν εὐλογίαν τῆς χάριτος, τῷ μέλλοντι τῶν κατὰ Θεὸν ἀγῶνων ἐνάρχεσθαι, ὡσπερ τινὰ σφραγῖδα ταχέως ἐσημαινόμενοι, ἐντεῦθεν αὐτὸν πρὸς τὸ μὴ ἐπὶ πολὺ ὀκνεῖν καὶ ἀναδύεσθαι προβιβάζοντες, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ πρὸς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ παρορμῶντες ἐκλογὴν καὶ κατάστασιν»⁴. Ὡσαύτως τὰ Χειροτονικὰ τοῦ τε ἀνωτέρω μνημονευθέντος καὶ ἐν Παρισίοις φυλαττομένου κώδικος, ὅστις ἐγράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ ἔτος 1027, καὶ τοῦ ἐκ τοῦ ιδ' αἰῶνος προερχομένου ὑπ' ἀρ. 149-104(94) κώδικος τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας ὀρίζουσιν, ὅτι ἡ χειροτονουμένη διακόνισσα ἀφείλει εἶναι τεσσαράκοντα χρόνων»⁵. Καὶ ὁ Ματθαῖος Βλάσταρις ἀναφέρει, ὅτι «τὰ γε μὴν παλαιὰ τῶν βιβλίων, οἷς ἡ τῶν χειροτονιῶν ἀπασῶν ἀκριβῶς ἐγγέγραπται τελετὴ καὶ τὸν καθ' ἡλικίαν ὁποῖον εἶναι δεῖ χρόνον ὑφηγεῖται τῆς διακόνου, ὅτι τεσσαρακοστός»⁶. Ἐκ τῶν

1. Ham. Alivisatos, Die kirchliche..., σελ. 71. Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 40.

2. Νεαρά 6η, κεφ. ιδ'-ιε' ἐν R. Schoell-G. Kroll, σελ. 44. Ham. Alivisatos, σελ. 71—72. Pitra, Juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta, Romae 1864—1868, τόμ. 2, σελ. 476. Jos. Mayer, σελ. 36.

3. Ἀμ. Ἀλιβιζάτου, σελ. 83. Γ.Α. Πάλλη-Μ. Ποτλή, τόμ. 2, σελ. 396.

4. Ἀμ. Ἀλιβιζάτου, σελ. 95. Γ.Α. Πάλλη-Μ. Ποτλή, τόμ. 2, σελ. 398.

5. Δημητρίεβσκη, ἐνθ' ἄνωτ.

6. Ματθαίου Βλαστάρεως, ἐνθ' ἄνωτ., Migne Ἐ. Π. τόμ. 144, στ. 1173. J. Gouar, σελ. 218. Εὐαγγ. Θεοδώρου, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 48.

τελευταίων τούτων μαρτυριῶν ἀποδεικνύεται, ὅτι καθ' ἅπαντας τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους αἱ ἀπαιτήσεις τῆς Ἐκκλησίας ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν τῶν διακονισσῶν ἦσαν σταθεραὶ, διατηρηθείσης τῆς σχετικῆς διατάξεως τοῦ ιε' κανόνος τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι οἰκουμενικῆς συνόδου¹. Τὸ αὐτὸ καθεστῶς ἐπεκράτησε καὶ ἐν τῇ Δύσει, διότι, συμφώνως πρὸς μαρτυρίαν τοῦ ἡ' ἢ θ' αἰῶνος, ἡ διακόνισσα «ab episcopo ordinatur non ante XLmum annum»².

1. Ὁ Β α λ σ α μ ῶ ν παραθέτει περικοπὴν τοῦ Ζ ω ν α ρ ᾱ, ἀναφερομένου εἰς τὸν κανόνα τοῦτον καὶ λέγοντος τὰ ἐξῆς: « Διὰ τὸ εὐεξαπάτητον τῶν γυναικῶν καὶ εὐόλισθον οὐχ ἤτονα τῶν τεσσαράκοντα ἐτῶν γυναῖκα χειροτονεῖσθαι διάκονον ὁ παρὼν βούλεται κανόν... Καὶ τεσσαράκοντα δὲ οὖσαν ἐνιαυτῶν τὴν γυναῖκα μετὰ ἀκριβοῦς δοκιμασίας χειροτονεῖσθαι βούλεται ὁ κανὼν οὗτος, τοῦ βίου καὶ τῆς διαγωγῆς αὐτῆς ἀκριβομένης....

Ὁ δὲ μέγας Ἀπόστολος Παῦλος Τιμοθέῳ ἐπιστέλλων, χήρα μὴ καταλεγέσθω, φησί, ἐλάττων ἐξήκοντα ἐτῶν. Διατί οὖν, οὕτω διαταξαμένου τοῦ Παύλου, ἡ σύνοδος αὕτη τεσσαράκοντα ἐτῶν εἶναι τὴν χειροτονουμένην εἰς διακόνισσαν διευπώσατο; Φασὶν οὖν, ὅτι ὁ μὲν Ἀπόστολος περὶ χηρῶν διωρίσατο, ἡ δὲ σύνοδος αὕτη περὶ παρθένων. Ἡ γοῦν ἑαυτὴν μέχρι τοῦ τεσσαρακοστοῦ χρόνου ἐν ἀγνείᾳ τηρήσασα καὶ ἀπειραστος μέλαισα τῆς ἐκ συναφείας ἀνδρῶς ἡδονῆς καὶ τὸ τῆς διακόνου χάρισμα δεξαμένη οὐ ῥῶον πιστεύεται ἀποκλίνειν εἰς γάμον καὶ εἰς ἐπιθυμίαν ἑλθεῖν μίξεως, ἥς οὕτω πεπείραται· ἡ δὲ χήρα, εὐνῆς ἀνδρῶς καταπολεύσασα καὶ γευσασμένη τῆς ἐξ ἀνδρῶς μίξεως ἡδονῆς, μᾶλλον ἂν εἴη πρὸς τὸ πάθος ἐπικλινῆς. Διὸ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ ιη' τῶν αὐτοῦ κανόνων οὐχ ὁμοίως παρθένον κανονικὴν ἐκπεσοῦσαν κολάζει, καὶ χήραν ἐπίσης ἀμαρτήσασαν, ἀλλὰ τὴν μὲν χήραν δούλη ἀπεικάζει πορνευθεῖση, καὶ μύσους τὸν οἶκον τοῦ κυρίου αὐτῆς πλησάση, τὴν δὲ παρθένον νύμφη μοιχευθεῖση. Καὶ ταύτην μὲν τῷ τῆς μοιχείας ὑπάγει κρίματι· τὴν δὲ χήραν ὡς δούλην ἐπὶ πορνείᾳ ἄλοῦσαν καταδικάζει. Ὡς οὖν πρὸς τὸ πάθος τῆς μίξεως εὐκατάφορον μᾶλλον τὴν χήραν οὖσαν τῆς παρθένου ἐν χρόνῳ πλείονι κατατάττεσθαι ὁ μέγας Ἀπόστολος διατάξατο. Διὸ καὶ ὁ πολλὸς τὴν σοφίαν Βασίλειος ἐν τῷ κανόνι περὶ χήρας μετὰ τὸ καταλεγγῆναι εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν χηρῶν ἀνδρὶ συνοικησάσης διαλεγόμενος ἐπάγει. Ἐὰν μένοιτο πρὸ ἐξήκοντα ἐτῶν ἀριθμησώμεν αὐτήν, ἡμέτερον τὸ ἔγκλημα, οὐ τοῦ γυναικῶν» (Θεοδώρου Β α λ σ α μ ῶ ν ο ς, Ἑρμην. εἰς τὸν ιε' κανόνα τῆς Δ' οἰκ. συνόδου, Migne Ἑ. Π. τόμ. 137, σελ. 441—444. Γ.Α. Ῥ ᾱ λ λ η - Μ. Π ο τ λ ῆ, τόμ. 2 (1852), σελ. 254—256).

Καὶ ὁ Ματθαῖος Β λ ᾱ σ τ α ρ ι ς λέγει σχετικῶς τὰ ἐξῆς: «Ἐτερον δ' ἦν ποτε τὸ τῶν διακόνων γυναικῶν τάγμα, καὶ ἕτερον τὸ τῶν χηρῶν· τὰς μὲν γὰρ τὸ τῆς παρθενίας ἐλομένας σεμνόν, καὶ πείραν τῆς ἐν ἀγνείᾳ ζωῆς ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ χρόνῳ παρασχομένας, διακόνους οἱ πατέρες χειροτονῶναι. Τὰ γὰρ εὐεξαπάτητον αὐτῶν καὶ πρὸς γάμον εὐόλισθον ὑφορούμενοι, εἰς τοῦτο τοῦ χρόνου χειροτονεῖν αὐτὰς ὤοντο δεῖν· τὰς δὲ γε κατελεγμένας τῷ τάγματι τῶν χηρῶν, μὴ ἔλαττον ἐτῶν ἐξήκοντα εἶναι ὁ Ἀπόστολος διορίζεται· καὶ εἰκότως γε. Ἐκτεῖναι μὲν γὰρ ἀγευστοί τῆς τοῦ κόσμου τυγχάνουσαι ἡδονῆς, οὐ ραδίως τῷ πάθει μετὰ τὸν τοσοῦτον ἀλώσονται χρόνον· αἱ δὲ χήραι, ἀνδρὸς εὐνῆς πειραθεῖσαι, μᾶλλον ἂν σχοίεν πρὸς τὸ πάθος ἐπιρρεπέστερον, τὸ σαρκικὸν αὐτῶν φρόνημα τῆς συνηθείας ἐρεθίζουσης· διὸ καὶ ἐξήκοντούτιδα τὴν χήραν εἶναι ὥρισαντο, ὡς πρὸς γῆρας κλίναςαν ἤδη, ἡνῖκα καὶ τῆς ἐπιθυμίας ἀπομαραίνεσθαι φلدξ εἰώθει» (Ματθαίου Β λ ᾱ σ τ ᾱ ρ ε ω ς, Σύνταγμα..., Γ' στοιχεῖον, κεφ. ια', Migne Ἑ. Π. τόμ. 144, στ. 1173).

2. Fr. M a a s s e n, Glossen des Kan. Rechts aus dem Karol. Zeitalter, σελ. 274. (A. K a l s b a c h, σ. 88).

3. Ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ἐκλογὴν καὶ χειροτονίαν τῶν διακονισσῶν ἦσαν καὶ ἄλλαι τινὲς πνευματικώτεραι καὶ σπουδαιότεραι προϋποθέσεις.

Πᾶσα μέλλουσα διακόνισσα ὀφείλει ἐν πρώτοις νὰ ἔχη συναίσθησιν τοῦ ὕψους τῆς κλήσεως καὶ τοῦ «ἀξιώματος»¹ τῆς διακονίσης, ὅπερ εἶναι «χάρισμα»², διδόμενον αὐτῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅτι ὁ Θεὸς «οὐκ ἀνδράσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῖς γυναῖξί δωρεῖται τὴν χάριν τοῦ ἁγ. Πνεύματος»³. Διὸ πᾶσα διακόνισσα ἔπειτα δέον ἐκ τῆς νεότητος αὐτῆς νὰ εἶναι ἀνεπίληπτος, νὰ ἔχη ἀναγεννηθῆ ἐν Χριστῷ, νὰ εἶναι «πιστὴ καὶ τιμίαι»⁴, «in omnibus perfectae»⁵ καὶ νὰ ἔχη «honorum operum testimonium»⁶.

Ὡς πᾶσα ἐκκλησιαστικὴ χήρα, οὕτω κατ' ἐξοχὴν ἡ διακόνισσα ὀφείλει νὰ εἶναι «πραεῖα, ἡσυχος, ἐπιεικής, ἄκακος, ἀόργητος, μὴ πολύλαλος, μὴ κραύγαστος, μὴ πολυγλωσσος, μὴ κατάλαλος, μὴ λεξιθήρος, μὴ φιλοπράγμων..»⁷. Αὕτη δέον νὰ «παρεδρεύη ταῖς ἐν ταῖς νόσοις πειραζομέναις» καὶ νὰ εἶναι «εὐδιάκονος, νηπτική, τὰ δέοντα ἀπαγγέλλουσα τοῖς πρεσβυτέροις, μὴ τις αἰσχροκερδής, μὴ οἴνω πολλῷ προσέχουσα (Α' Τιμ. γ', 8), ἵνα δύνηται νῆφειν πρὸς τὰς νυκτερινὰς ὑπηρεσίας»⁸. Ὡσαύτως ἡ παρθένος διακόνισσα ὀφείλει νὰ ἔχη τὴν ἀπόφασιν, ἵνα εἶναι «ἅγια σώματι καὶ ψυχῇ, ὡς ναὸς Θεοῦ, ὡς οἶκος Χριστοῦ, ὡς Πνεύματος Ἁγίου καταγώγιον»⁹. Πᾶσα χειροτονουμένη διακόνισσα δέον νὰ διαφυλάττῃ ἑαυτὴν «ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει» καὶ «ἐν ἀμέμπτῳ πολιτείᾳ», κατὰ τὸ εὐάρεστον τῷ Θεῷ «τὴν ἑαυτῆς λειτουργίαν διὰ παντὸς ἐκπληροῦσα»¹⁰. Αὕτη, ἅτε δι' ἐλευθέρας ἀποφάσεως «βουληθεῖσα ἀναθεῖναι ἑαυτὴν» τῷ Θεῷ «καὶ τὴν διακονίας ἀποπληρῶσαι χάριν», δέον νὰ εἶναι κατὰ πάντα ἀξία, ἵνα γίνῃ δεκτὴ «ἐν τάξει λειτουργῶν» καὶ ἵνα λάβῃ τὴν χάριν τοῦ ἁγ. Πνεύματος «λειτουργεῖν» καὶ «ἀκατακρίτως προσκαρτερεῖν τοῖς ἁγίοις ναοῖς» τοῦ Θεοῦ, «ἐπιμελεῖσθαι τῆς οἰκείας πολιτείας, σωφροσύνης δὲ μάλιστα»¹¹. Πᾶσα διακόνισσα δέον νὰ ἔχη ἐν ἑαυτῇ τὸ ἁγ. Πνεῦμα καὶ νὰ εἶναι καθαρὰ «ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, πρὸς τὸ ἐπαξίως ἐπιτελεῖν τὸ ἐγχειριζόμενον αὐτῇ ἔργον»¹². Αὕτη ὀφείλει νὰ εἶναι «εἰς τοσοῦτον διὰ τῆς ἐπανθούσης αὐτῇ ἀρετῆς ἀνηγγένη εἰς ὕψος, ὡς ἀμιλλᾶσθαι κατὰ γε

1. Χ ρ υ σ ο σ τ ὶ μ ο υ, Ὑπόμν. εἰς Α' Τιμ. γ', 11 ἐν Migne Ἑ. Π., τόμ. 62, στ. 553.

2. Θεοδωρήτου, Ἑκκλ. Ἱστορία, Migne Ἑ. Π. τόμ. 82, στ. 1101.

3. J. G o a r, σελ. 218.

4. Ἀποστ. Διαταγαί, βιβλ. Στ', κεφ. ιζ' ἐν Migne Ἑ. Π. τόμ. 1, στ. 957.

5. R a h m a n i I, 40, σελ. 95.

6. J. S. A s s e m a n i, ἐνθ' ἄνωτ. D e n z i n g e r, ἐνθ' ἄνωτ.

7. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Γ', κεφ. ε' ἐν Migne Ἑ. Π. τόμ. 1, στ. 768.

8. «Ἑκκλ. κανόνες τῶν ἀποστόλων» XXI, 2 ἐν S c h e r m a n n, σελ. 29.

9. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Δ', κεφ. ιδ' ἐν Migne Ἑ. Π. τόμ. 1, στ. 825.

10. J. G o a r, σελ. 218 ἐξ.

11. Α ὐ τ ὶ θ ι.

12. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Η', κεφ. ιθ'—κ' ἐν Migne Ἑ. Π. τόμ. 1, στ. 1116—1117.

τοῦτο τοῖς ἀληθῶς ἀνδράσι, κἀντεῦθεν ἀξιούσθαι καὶ τῆς τοσαύτης τιμῆς»¹. Καὶ ὁ Ματθαῖος Βλάσταρις ἀναφέρει, ὅτι, συμφώνως πρὸς τὰ «παλαιὰ τῶν βιβλίων», ὁ βίος τῆς ἐκλεγομένης διακονίσσης δέον νὰ εἶναι τοσοῦτον ἐνάρετος, ὥστε (τῶν (ἀγίων) ἀνδρῶν ἀμιλλᾶσθαι χρῆ ταύτην τοῖς ἄκροισ τὴν ἀρετῆν)². Συνελόντι εἰπεῖν, πᾶσα διακόνισσα δέον νὰ εἶναι πρότυπον χριστιανικοῦ βίου.

Ἐπειδὴ αἱ γνωσταὶ ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ παρεκτροπαὶ τῶν «συνεισάκτων» γυναικῶν («subintroductae», «συνείσακτοι ἀγαπηταί») ³ ἐδημιούργησαν τὴν ἀπαίτησιν «περὶ τοῦ κανονικᾶς μὴ συνοικεῖν ἀνδράσι» ⁴, πρὸς περιορισμὸν καὶ ἐλάττωσιν τῶν σκανδάλων καὶ διατήρησιν τῆς ὑπολήψεως τῶν διακονισσῶν, ἡ βῆ Νεαρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ λέγει, ἕτι ἐκ «τῶν εἰς διακονίσσης χειροτονίαν ἐμβαίνειν βουλομένων» καὶ ἐκ τῶν «ἐπὶ τὴν χειροτονίαν ἀγομένων γυναικῶν διακόνων εἴτε ἐκ χηρείας εἴτε ἐκ παρθενίας» δέον νὰ ἀποκλειῶνται τῆς «χειροτονίας» αἱ ἔχουσαι «συνόντας τινὰς ἐν τάξει δῆθεν ἀδελφῶν ἢ συγγενῶν ἢ τῶν καλουμένων ἀγαπητῶν», καθ' ὅσον αὐταὶ «πάσης πονηρᾶς ὑποψίας τὸν ἑαυτῶν πληροῦσι βίον» ⁵.

Αἱ διακόνισσαι, ὡς καὶ οἱ διάκονοι, οὐ μόνον δέον νὰ εἶναι «ἐν πᾶσιν ἄμωμοι, ὡς καὶ ὁ ἐπίσκοπος», ἀλλ' ἐπὶ πλέον ὀφείλουσι νὰ εἶναι «εὐσχυλτότεροι» αὐτοῦ, «ἀνάλογοι πρὸς τὸ πλῆθος τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα καὶ τοῖς ἀδυνάτοις ὑπηρετεῖν δύνωνται ὡς ἐργάται ἀνεπαίσχυντοι» ⁶. Αἱ διακόνισσαι δέον νὰ εἶναι πρόθυμοι «τάς γυναικῆς θεραπεύειν» καὶ νὰ εἶναι ἔτοιμοι «πρὸς ἀγγελίαν, ἐκδημίαν, ὑπηρεσίαν, δουλείαν» ⁷, ἀνεπαισχύντως ὑπηρετοῦσαι «τοῖς δεομένοις» καὶ μιμούμεναι τὸν Χριστόν, «Ὅστις «οὐκ ἤθεε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν» ⁸. Διὰ τοῦτο αἱ διακόνισσαι, «κἄν δέη (τὴν ἑαυτῶν) ψυχὴν ὑπὲρ ἀδελφοῦ ἀποθέσθαι», δὲν πρέπει νὰ διστάσωσι («μὴ διστάσωσαν»), διότι καὶ ὁ Κύριος τὰ πάντα ὑπέμεινε δι' ἡμᾶς « καὶ δουλείαν καὶ ἔνδειαν καὶ ὄνειδος καὶ πληγὰς καὶ σταυρόν» ⁹.

1. Δμητριέβσκη, σελ. 996.

2. Ματθαίου Βλαστάρεως, Σύνταγμα..., Στοιχεῖον Γ', κεφ. ια' ἐν Migne 'Ε. Π. τ. 144, στ. 4472-73. J. Goss, σελ. 248.

3. Ed. v. d. Goltz, τόμ. 1, σελ. 45-46. Müller, σελ. 590. Πρβλ. H. Achelis, Virgines subintroductae, Leipzig 1902.

4. Χρυσόστομος, Migne 'Ε. Π. τόμ. 47, στ. 513-532. Δ. Μπαλάνου, Πατρολογία, σελ. 359.

5. Νεαρὰ βῆ, κεφ. ιε' ἐν R. Schoell—G. Kroll, σελ. 44. Ham. Alivisatos, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 72. Φωτίου, Νομοκάνων, τίτλ. Η', κεφ. ιδ' ἐν Γ.Α. Πάλλη—Μ. Ποτλή, τόμ. 1, σελ. 161.

6. Ἀποστ. Διαταγαί, βιβλ. Γ', κεφ. ιθ' ἐν Migne 'Ε. Π. τόμ. 1, στ. 801-804.

7. Αὐτόθι.

8. Αὐτόθι.

9. Ἐνθ' ἄνωτ.

Αἱ διακόνισσαι, ὡς τονίζουσιν αἱ Ἀποστολικαὶ Διαταγαί, δέον νὰ «δουλεύωσι τοῖς ἀδελφοῖς»¹ καὶ νὰ ἔχωσιν ὡς ἐμβλημα καὶ σύνθημα αὐτῶν τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου: «Ὁ θέλων ἐν ὑμῖν εἶναι μέγας, ἔστω ὑμῶν διάκονος· καὶ ὁ θέλων ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔστω ὑμῶν δούλος»². Ὡς ὁ Κύριος «ἔργῳ πεπλήρωκε τὸ εὖ δουλεύειν πολλοῖς καὶ οὐ λόγῳ»³ καὶ ὡς ἐκεῖνος «οὕτως ἐταπείνωσεν ἑαυτόν», ὥστε τῶν μαθητῶν «ἐνίψε τοὺς πόδας καὶ τῷ λεντίῳ ἐξέμαξε», κατ' ἀνάλογον τρόπον καὶ οἱ διάκονοι καὶ αἱ διακόνισσαι «οὐκ ἐπαισχυνθήσονται τοῦτο ποιῆσαι τοῖς ἀδυνατοῖς καὶ τοῖς ἀσθενέσι τῶν ἀδελφῶν, ἐργάται ὄντες τῆς ἀληθείας καὶ τῆς εὐσεβείας προστάται»⁴. «Ὅθεν οἱ διάκονοι καὶ αἱ διακόνισσαι ὑποχρεοῦνται νὰ ἐξυπηρετῶσιν ἀγαπητικῶς, μὴ γογγύζοντες, μὴδὲ διστασιάζοντες, οὐ γὰρ διὰ ἄνθρωπον ποιοῦσιν, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεόν»⁵. Ἡ διακόνισσα δέον νὰ εἶναι πάντοτε εὐπροσῆγορος, νὰ ἀγαπᾷ τὴν ἀπλότητα, νὰ μὴ κατέχη τι ἐν τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ συνεχῶς νὰ αἶρη καὶ νὰ περιφέρῃ τὸν Σταυρὸν τοῦ Κυρίου⁶.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων πνευματικῶν προσόντων, δι' ὧν ἔδει νὰ εἶναι πεπροικισμένα καὶ ἐξωπλισμένα αἱ ἐκλεγόμεναι διακόνισσαι, αὐταὶ ἔπρεπε νὰ ἔχωσι καὶ σχετικὴν τινα μόρφωσιν, γνωρίζουσαι τούλάχιστον πᾶν «ὅ, τι ἀφεώρα εἰς τὴν ἐπιτυχῆ καὶ τελεσφόρον ἄσκησιν τῶν διακονικῶν αὐτῶν λειτουργημάτων. Ἡ μόρφωσις αὕτη ἦτο πρὸ πάντων ἀπαραίτητος διὰ τὴν κατηχητικὴν ἐργασίαν τῶν διακονισσῶν, διότι πᾶσα διακόνισσα, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω¹, ἔδει νὰ εἶναι ἱκανή, ὅπως μεταδίδῃ εἰς τὰς θηλείας κατηγουμένας τὰ στοιχεῖα τῆς Κατηχήσεως, ἕτινα κατὰ τὰς «Ἀποστολικὰς Διαταγὰς» περιελάμβανον τὴν διδασκαλίαν «περὶ ἁγίας Τριάδος», τὴν «τάξιν δημιουργίας», «τὸν εἰρμὸν τῆς προνοίας», τὴν ἀλήθειαν τοῦ «διατὶ κόσμος γέγονε» καὶ τὰς διδασκαλίας περὶ «δικαιοσύνης Θεοῦ», περὶ «τιμωρίας ἀμαρτωλῶν», περὶ τῆς προπαρασκευῆς τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρίαν, περὶ τῆς ἐλευσεως τοῦ Σωτῆρος, περὶ τοῦ «λουτροῦ παλιγγενεσίας», περὶ τῆς «ἐν Χριστῷ υἰοθεσίας» καὶ περὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς»². Ὡσαύτως ἡ βῆ Ἰουστινιάνειος Νεαρά ἀπαιτεῖ, ἵνα αἱ διακόνισσαι, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοί,

1. Ἐνθ' ἄνωτ.

2. Ἐνθ' ἄνωτ.

3. Ἐνθ' ἄνωτ.

4. Ἐνθ' ἄνωτ.

5. Ἐνθ' ἄνωτ.

6. Ἐν τῇ «Διαθήκῃ...» λέγεται, ὅτι ἡ χήρα- διακόνισσα, «*quae eligitur*», δέον νὰ εἶναι καὶ νὰ ζῆ «*omni tempore benigna, diligens simplicitatem, nihil in hoc mundo possidens, sed continuo tollens et circumferens crucem...*» (R a h m a n i I, 40, σελ. 95).

7. Ἴδὲ τὴν δευτέραν παράγραφον τοῦ τρίτου κεφαλαίου.

8. Ἀποστ. Διατ., βιβλ. Ζ', κεφ. λθ' ἐν Migne Ἐ. Π. τόμ. 1, στ. 1037— 1040.

εἶναι τῶν στοιχειωδῶν τοῦλάχιστον «γραμμάτων ἐπιστήμονες»¹. Παρόμοιαι ἀπαιτήσεις περὶ τῆς μορφώσεως καὶ ἐκπαιδεύσεως τῶν διακονισσῶν ἀπαντῶνται καὶ ἐν τῇ Δύσει. Κατὰ τὸν 12ον κανόνα τῆς - νομιζομένης ὡς 4ης- ἐν Carthagine συνόδου τοῦ ἔτους 398, ὅστις ἐν τῇ πραγματικότητι εἶναι ὁ 12ος κανὼν συλλογῆς τινος κανόνων ἀφρικανικῶν συνόδων, συγκροτηθείσης κατὰ τὸν ε' αἰῶνα καὶ φερούσης τὸ ὄνομα «Statuta Ecclesiae Antiqua»,² αἰ ὡς διακόνισσαι διὰ τὴν παρὰ ταῖς κατηγουμέναις καὶ βαπτιζομέναις γυναῖξι διακονίαν ἐκλεγόμεναι χῆραι ἢ καθιερωμένοι παρθένοι ἔπρεπε νὰ ἔχωσι τοσοῦτον ἐκπαιδευθῆ διὰ τὸ ἀξίωμα αὐτῶν, ὥστε νὰ εἶναι ἱκαναὶ νὰ κατηγῆσωσι τὰς εἰς τὸ βάπτισμα προσερχόμενας ἀμαθεῖς καὶ ἀπαιδεύτους γυναῖκας: «Viduae vel Sanctimoniales, quae ad ministerium baptizandarum mulierum eliguntur, tam instructae sint ad officium, ut possint apto et sacro sermone docere imperitas et rusticas mulieres tempore, quo baptizandae sunt, qualiter baptizatori interrogatae respondeant, et qualiter accepto baptismo vivant»³. Ἐν ταῖς πηγαῖς τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὑπάρχουσι ἄμεσοι ἢ ἔμμεσοι μαρτυρίαι περὶ τῆς μορφώσεως γνωστῶν τινῶν διακονισσῶν. Οὕτω λ. χ. λίαν πεπαιδευμένα διακόνισσαι ἦσαν οὐ μόνον πολλαὶ τῶν περὶ τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον διακονισσῶν⁴, ἀλλὰ καὶ τινες ἕτεραι, περὶ ὧν μαρτυρεῖται, ὅτι ἐγνώριζον τὰ συνταράσσοντα τὴν Ἐκκλησίαν δογματικὰ ζητήματα⁵ καὶ ἠδύναντο νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν ὀρθόδοξον χριστολογικὴν διδασκαλίαν, ἅτε «ἀκριβῶς εἰδυῖαι» αὐτὴν καὶ «ἀνωθεν τοῖς θεοπνεύστοις ἐντεθραμμένοι λόγοις»⁶. Παρὰ τοῖς Μονοφυσίταις γνωστὴ εἶναι ἡ λίαν πεπαιδευμένη παρθένος-διακόνισσα Ἀναστασία, πρὸς ἣν σφίζεται ἐπιστολὴ τοῦ μονοφυσίτου πατριάρχου Ἀντιοχείας Σευήρου (512-518)⁷.

**β') Ἡ λειτουργικὴ «τάξις» τῆς «χειροτονίας»
ἢ «χειροθεσίας» τῶν διακονισσῶν.**

Ἡ «χειροτονία» τῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν προϋποθέ-

1. Νεαρά 6η, κεφ. ια' καὶ ιδ' ἐν R. Schoell—G. Kroll, σελ. 42—43.

2. Jos. Major, σελ. 48. Hefele, τόμ. 2, σελ. 68. The Ministry of Women, σελ. 22.

3. Mansi Coll. Conc. τόμ. 3, σ. 952. Hefele, ἐνθ' ἐν Jos. Bingham—Io. Grischovius, σελ. 353. F. Claeys Bouuaert, σ. 1193. Bruns, Canones apostolorum et conciliorum veterum selecti, τόμ. 1, Berlin 1839, σ. 143.

4. Ἰδὲ ἐν Εὐαγγ. Θεοδώρου, Ἡρωίδες..., σελ. 62—77.

5. Μ. Βασιλείου, Ἐπ. ρε' «διακόνους θυγατρῆσι Τερεντίου κόμητος, Migne Ἐ. Π. τόμ. 32, στ. 512-513. Θεοδωρήτου (ἐπ. Κύρου), Ἐπ. ρα' «Κελερίνη διακόνω», Migne Ἐ. Π. τόμ. 83, στ. 1293-1296.

6. Θεοδωρήτου, ἐνθ' ἀνωτ. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐπ. ιζ' «Κασσιανῆ διακόνω», Migne Ἐ. Π. τόμ. 83, στ. 1195-1196.

7. C. Robinson, σελ. 86. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην τοῦ Σευήρου ἐν γαλλικῇ μεταφράσει ἰδὲ ἐν Oriens Christianus, Neue Serie III (1913), σελ. 32 ἐξ.

σεων ἐκλεγομένων διακονισσῶν, τελουμένη μόνον ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου ἢ διὰ προσευχῆς καὶ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν, πανταχοῦ καὶ πάντοτε μέχρι τέλους τῶν βυζαντινῶν χρόνων περιελάμβανε λειτουργικὴν πράξιν, ἀνάλογον πρὸς τὴν τῆς χειροτονίας τῶν διακόνων. Ἡ λειτουργικὴ αὕτη πράξις, οὕσα κατ' ἀρχὰς λίαν ἀπλή, τοῦ χρόνου προϋόντος διεμορφώθη εἰς πανηγυρικὴν τελετὴν, ἧς ἡ τάξις καὶ τὸ τυπικὸν περιγράφεται ἐν τισι τῶν εὐχολογιῶν τῶν βυζαντινῶν χρόνων.

1. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ε' αἰῶνος χρονικὴν περίοδον, ἐν τῷ Χειροτονικῷ μὲν τῶν «Ἀποστολικῶν Διαταγῶν» παρατίθεται χαρακτηριστικὴ («διάταξις») καὶ «ἐπίκλησις ἐπὶ χειροτονία διακονίσσης», ἐν τῷ Χειροτονικῷ δὲ τῆς «Διαθήκης τοῦ Κ. ἢ Ἰ. Χ.» (Testamentum Domini Nostri Jesu Christi) ὑπάρχει ὡσαύτως ἡ διὰ τὴν «χειροτονίαν («Ordinatio»)»² τῆς χήρας- διακονίσσης «oratio», ἣτις ἐπιγράφεται ὡς «Oratio constituendarum viduarum». Αἱ δύο αὗται διατάξεις ἔχουσιν ὡς ἐξῆς:

«Ἀ π. Διαταγὰς.

«Διαθήκη τοῦ Κ. ἢ Ἰ. Χ.»

Ἐπίκλησις ἐπὶ χειροτονία
διακονίσσης.

Ὡ ἐπίσκοπε, ἐπιθήσεις αὐτῇ τὰς χεῖρας, παρεστῶτος τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τῶν διακόνων καὶ τῶν διακονισσῶν καὶ ἑρείς:

Ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς δημιουργός, ὁ πληρώσας Πνεύματος Μαρίας καὶ Δεβώραν καὶ Ἄνναν καὶ Ὀλδαν, ὁ μὴ ἀπαξιώσας τὸν μονογενῆ Σου Υἱὸν γεννηθῆναι ἐκ γυναικός, ὁ καὶ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου καὶ ἐν τῷ ναῷ προχειρισάμενος τὰς φρουροὺς τῶν ἁγίων Σου πυλῶν. Αὐτὸς νῦν ἐπιθεὶς ἐπὶ τὴν δούλην Σου τήνδε, τὴν προχειρισομένην εἰς διακονίαν, καὶ δὸς αὐτῇ Πνεῦμα ἅγιον καὶ καθάρισον αὐτὴν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, πρὸς τὸ ἐπαξίως ἐπιτελεῖν αὐτὴν τὸ ἐγχειρισθῆν αὐτῇ ἔργον, εἰς δόξαν σῆν καὶ ἔπαινον τοῦ Χριστοῦ Σου.

Ordinatio viduae fiat hoc modo. Ipsa orante in ingressu altaris et deorsum adspiciente, dicat episcopus submisce, ut sacerdotes tamen audire possint:

Oratio constituendarum
viduarum.

Deus sancte excelsae, qui humilia respicis, qui elegisti infirmos et virtute pollentes, honorande qui etiam contemptibilia creasti, immite, Domine, spiritum virtutis super hanc famulam tuam et tua veritate robora eam, ut, praeceptum tuum adimplens, et laborans in sanctuario tuo, sit tibi vas honorabile, et glorificet in die, quo pauperes tuos, Domine, spiritum glorificabis. Da ei virtutem hilariter perficiendi disciplinas a te praescriptas in regulam famulae tuae. Da, Domine, ei spiritum humilitatis, virtutis, patientiae et benignitatis, ut, laetitia inefabili tollens jugum tuum, labores sustineat. Sane, Domine Deus, qui nostram infirmitatem nosis, perface

1. Κατὰ τὰς «Ἀποστολικὰς Διαταγὰς» δὲν ἐπιτρέπεται τοῖς «πρεσβυτέροις χειροτονεῖν διακόνους ἢ διακονίσσας... ἀλλὰ μόνοις τοῖς ἐπισκόποις» αὕτη γάρ ἐστι τάξις ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἀρμονία» (βιβλ. Γ', κεφ. ια' ἐν Migne 'E. Π. τόμ. 1, στ. 788-789).

2. Rahmani, I, 41, σελ. 99.

μεθ' οὗ Σοι δόξα καὶ προσκύνησις, καὶ τῶ
Ἀγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν»¹.

famulam tuam in gloriam domus tuae, in aedificationem et in typum praeclarum; robora eam, Deus, sanctifica, edoce et conforta, quoniam benedictum gloriosumque est regnum tuum. Deus Pater, tibi que gloria, Unigenito Filio tuo Domino nostro Jesu Christo et Spiritui sancto benefico, adorando, vivificatori, tibi que consubstantiali, nunc ante omnia saecula et per generationes generationum et in saecula saeculorum. Amen.

Populus: Amen².

Ἡ ἀνωτέρω ἐκ τοῦ Χειροτονικοῦ τῶν «Ἀπ. Διαταγῶν» παρατεθεισα «ἐπίκλησις ἐπὶ χειροτονία διακονίσης», οὐσα ὁμοία καὶ ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐν τῷ αὐτῷ Χειροτονικῷ ὑπάρχουσαν διάταξιν περὶ τῆς χειροτονίας τῶν διακόνων, διαφέρει ταύτης κατὰ τὸ ὅτι, ἐνῶ ἐν ἐκείνῃ ὁ ἐπίσκοπος ἀπλῶς εὐχεται, ὅπως ἡ διακόνισσα ἐπαξίως ἐπιτελῇ τὸ ἐγχειρισθὲν αὐτῇ ἔργον, ἐν ταύτῃ ὁ ἐπίσκοπος εὐχεται, ὅπως ὁ διάκονος, εὐαρέστως λειτουργήσας τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ διακονίαν, ἀξιωθῇ μείζονος βαθμοῦ. Ἡ ἐν τῇ «Διαθήκῃ...» «Oratio constituendarum viduarum» ἔχει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἰδολογικὰς καὶ οὐσιαστικὰς ὁμοιότητας τόσον πρὸς τὴν ἐν τῇ «Διαθήκῃ» προηγουμένην τάξιν τῆς χειροτονίας τοῦ διακόνου, ὅσον καὶ πρὸς τὰς ἐν τῷ Χειροτονικῷ τῶν Ἀποστολ. Διαταγῶν ὑπαρχούσας «τάξεις» τῆς χειροτονίας τοῦ διακόνου καὶ τῆς διακονίσης, ἀλλὰ καθ' ὕλην εἶναι κατὰ τι ἐκτενεστέρα τῆς ἐν τῷ Χειροτονικῷ τούτῳ «ἐπικλήσεως ἐπὶ χειροτονία διακονίσης», διότι μνημονεύει ἀορίστως πως καὶ πτυχὰς τινὰς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τῆς χήρας-διακονίσης³. Ἐπειτα ἐνῶ ἐν τῇ κατὰ τὰς Ἀποστολικὰς Διαταγὰς «χειροτονία» τῆς διακονίσης καὶ ἐν τῇ κατὰ τὴν «Διαθήκην» χειροτονία τοῦ διακόνου μνημονεύεται ἐπίθεσις τῶν χειρῶν τοῦ ἐπισκόπου («ἐπιθήσεις αὐτῇ τὰς χεῖρας»⁴ — «episcopus solus ei manum imponit»⁵ — «oratio impositionis manus super diaconum»⁶), ἀντιθέτως ἐν τῇ κατὰ τὴν αὐτὴν «Διαθήκην» τάξει τῆς καθιερώσεως τῆς χήρας-δια-

1. Ἀποστ. Διαταγαί, βιβλ. Η', κεφ. ιθ'-κ' ἐν Migne 'E. II. τόμ. 1, στ. 1116-1117. F. X. F u n K, τόμ. 1, σελ. 524, 9 ἐξ.

2. Ign. R a h m a n i, ἐνθ' ἄνωτ.

3. «...Laborans in sanctuario tuo...»: «hilariter perficiendi disciplinas a te praescriptas». «Da ei... spiritum humilitatis, virtutis, patientiae et benignitatis...»

κ. λ. (R a h m a n i, ἐνθ' ἄνωτ.)

4. Ἀποστ. Διαταγαί, ἐνθ' ἄνωτ.

5. R a h m a n i, I, 38, σελ. 91.

6. R a h m a n i, I, 38, σελ. 93.

κονίσσης οὐδείς γίνεται λόγος περὶ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν. Ὡσαύτως σημειώ-
τέον, ὅτι ἐνῶ ἐν ταῖς «Ἀπ. Διαταγαῖς» ἀπλῶς ὀρίζεται, ὅπως ἡ εὐχὴ τῆς
«χειροτονίας» τῆς διακονίσσης λέγεται «παρεστῶτος τοῦ πρεσβυτερίου καὶ
τῶν διακόνων καὶ τῶν διακονισσῶν», ἐν τῇ «Διαθήκῃ» πρὸ τῆς εὐχῆς τῆς
καθιερώσεως τῆς χήρας-διακονίσσης σημειοῦται, ὅτι «*ipsa orante in
ingressu altaris et deorsum adspiciente, dicat episcopus
submisse, ut sacerdotes tamen audire possint*»¹. Ἐπίσης ἐν τῇ «Δια-
θήκῃ» σημειοῦται, ὅτι ὁ λαὸς λέγει «Ἀμήν» μετὰ τὸ πέρασ τῆς ἀναγνώσεως
τῆς εὐχῆς ταύτης².

(Συνεχίζεται)

1. Rahmani, I, 41, σελ. 99.

2. Αὐτόθι.